

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ**

**До захисту допустити
Зав. кафедри менеджменту,
д.е.н., професор**

_____ **А.В. Балабаниць**

«___» _____ **2020 р.**

**Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«Механізм забезпечення економічної безпеки регіону
(на прикладі Донецької області)»**

Студента економіко-правового факультету спеціальності 073 «Менеджмент» освітня програма «Менеджмент.Управління фінансово-економічною безпекою» освітнього ступеня «Магістр» Ходаріна Миколи Станіславовича

Науковий керівник:
Мацука Вікторія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

Рецензент:
Валентюк Д. І., заступник начальника другого управління ГУ СБ України в Донецькій та Луганській областях

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ	6
1.1. Понятійно-категоріальний апарат економічної безпеки на регіональному рівні.....	6
1.2. Система управління економічною безпекою: регіональний рівень	14
1.3. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки регіонів	27
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	39
2.1. Аналіз рівня економічної безпеки регіонів	39
2.2. Оцінка економічного стану та факторів впливу на економічну безпеку регіону (на прикладі Донецької області).....	49
2.3. Оцінка впливу загроз на економічну безпеку регіону	62
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	70
3.1. Підвищення сталості економічного розвитку і забезпечення економічної безпеки регіонів.....	70
3.2. Стратегія підвищення рівня економічної безпеки Донецького регіону	78
3.3. Розвиток складових механізму забезпечення економічної безпеки регіону ...	86
Висновки до розділу 3.....	95
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми. Особливості сучасного розвитку економіки України, регіональні диспропорції, мінливість, динамічність та багатовимірність економічного середовища, процеси децентралізації державного управління потребують використання нових підходів до управління економічною безпекою. Вирішення поставленого завдання, у свою чергу, можливе через визначення спроможності регіонів розв'язувати проблеми своєчасної ідентифікації дестабілізуючих факторів та розробки стратегії управління економічною безпекою. Управління є одним з вирішальних факторів підвищення економічної безпеки національної економіки, а тому стає підставою формування теоретичного і методологічного апарату й відповідного методичного інструментарію.

Значний внесок у дослідження економічної безпеки національної та регіональної економіки та шляхів її забезпечення зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: І. Бабець, Б. Бузан, В. Геєць, О. О. Власюк, Я. Жаліло, Н.С. Іванова, Р. Келлі, Л.В. Лойко, О. Мірошніченко, Х. Маулль, А. Мокій, Д. Олвей, А. Ревенко, В. Ткач, О. Чернега та ін.

Віддаючи належне вітчизняним і зарубіжним науковцям із досліджуваної проблеми, слід зазначити, що окремі теоретичні та методологічні питання управління економічною безпекою регіонів та їх впливу на економічну безпеку національної економіки залишаються невирішеними. Існує необхідність подальших досліджень умов управління економічною безпекою економіки в регіональному аспекті. Це й зумовило вибір теми дослідження та його актуальність.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка рекомендацій щодо розвитку механізму забезпечення економічної безпеки регіону.

Реалізація даної мети зумовила необхідність вирішення наступних **завдань:**

- розглянути понятійно-категоріальний апарат економічної безпеки на регіональному рівні;
- дослідити систему управління економічною безпекою на регіональному рівні;
- вивчити методичне забезпечення аналізу економічної безпеки регіонів;
- проаналізувати рівень економічної безпеки регіонів;
- оцінити економічний стану та фактори впливу на економічну безпеку регіону (на прикладі Донецької області);
- оцінити вплив загроз на економічну безпеку регіону;
- надати рекомендації щодо підвищення сталості економічного розвитку і забезпечення економічної безпеки регіонів;
- розглянути стратегію підвищення рівня економічної безпеки Донецького регіону;
- надати пропозиції щодо розвитку складових механізму забезпечення економічної безпеки регіону.

Об’єктом дослідження є процеси і механізми розробки та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки регіону.

Предметом дослідження є процес управління економічною безпекою на регіональному рівні.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення фінансового аналізу, менеджменту, статистичного аналізу, прогнозування. В ході дослідження використано методи статистичного, математичного та економічного аналізу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі акти України; монографії вчених; періодичні видання; матеріали конференцій; результати власних досліджень та спостережень автора.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в поглибленні теоретичних положень, а також вирішенні ряду науково-практичних проблем щодо розвитку складових механізму забезпечення економічної безпеки регіону.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що їх застосування дозволяє розробити рекомендації щодо підвищення рівня економічної безпеки Донецького регіону.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались і отримали схвалення на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел із 75 найменувань. Основний текст викладено на 100 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат економічної безпеки на регіональному рівні

Особливості сучасного розвитку національної економіки, мінливість, динамічність та багатовимірність економічного середовища, процеси децентралізації державного управління обумовлюють зростання актуальності питання національної економічної безпеки та її регіональних диспропорцій.

Саме економічний розвиток регіонів є основою забезпечення економічної безпеки держави, особливо в умовах децентралізації. Сучасна наукова література містить різні тлумачення дефініції «економічна безпека».

Л. Шевченко, О. Гриценко та С. Макуха розглядають економічну безпеку «як найважливішу якісну характеристику економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення» [18].

Правомірним є твердження О. Мірошніченко, що економічна безпека є одним із визначальних складових елементів системи національної безпеки [39].

Еволюція економічної думки у сфері визначення теоретичних основ економічної безпеки досліджується в наукових працях зарубіжних та українських учених. Серед зарубіжних науковців Т. Гоббс [12], Б. Бузан [73], Л. Ліма [74].

Першим, хто із системних позицій проаналізував проблеми безпеки та виживання держави, суспільства й окремого індивіда в контексті їх взаємодії, був Т. Гоббс. На його думку, страх перед загрозами власній безпеці змушує людину жити в суспільстві та шукати в ньому засоби колективного захисту від

зазначених загроз. Тому згідно з Т. Гоббсом, пошук безпечних умов розвитку і життєдіяльності суспільства зумовлює прогрес цивілізації [12].

Неоднозначними є погляди на сутність економічної безпеки зарубіжних вчених. Так, якщо Б. Бузан розуміє під економічною безпекою такий стан економіки, коли економічне благополуччя учасників відповідних суспільних відносин, стабільність внутрішнього ринку даної країни хоч і залежить від дії зовнішніх чинників, проте негативний вплив останніх нейтралізується резервами суб'єкта господарювання, що дозволяє зберегти його стабільність [73].

Початок досліджень з проблематики економічної безпеки можна зафіксувати у 90-ті роки ХХ сторіччя. У вітчизняній практиці поняття «економічна безпека» О. Подмазко виокремлює у своїй роботі вісім напрямів визначення терміну «економічна безпека держави», що дозволило науковцю сформулювати власне бачення економічної безпеки «як стан економіки країни, який забезпечує нормальний рівень добробуту населення, незалежність національної економіки, її стабільність, захист від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, і забезпечує постійний та сталий розвиток» [46].

А. Ревенко трактує національну економічну безпеку як «стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства» [55].

Таким чином, аналіз теоретичних джерел щодо підходів до розуміння дефініції «економічна безпека» дозволяє стверджувати, що економічна безпека розглядається як: – властивість соціально-економічної системи різного рівня.

Для України проблема національної економічної безпеки виникла після здобуття країною незалежності.

В 2015 р. ухвалено «Стратегію національної безпеки України».

Даний документ втратив свою чинність у зв'язку з введенням в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [52].

В 2013 році було затверджено нову редакцію Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, в яких складовими економічної безпеки визначено такі: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека [49].

Аналіз існуючої нормативної бази свідчить, що ні один документ не регламентує роль і завдання регіонів у формуванні та забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Результати дослідження доводять відсутність розуміння на регіональному та місцевому рівні їх значимості для забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Теоретичні засади напрямку регіонального аспекту визначення економічної безпеки національної економіки на сьогодні недостатньо розвинуті і потребують уточнення. За нашою думкою, однією із умов сталого розвитку національної економіки в умовах децентралізації державного управління є забезпечення економічної безпеки регіонів.

Великий тлумачний словник української мови визначає, що «регіон – це певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами графічними, геологічними, етнографічними, економічними та ін. [27, с. 427].

Європейський парламент наголошує «регіон - територіальна цілісність, яка розглядається з географічної точки зору, або чітко окреслена територіальна організація, де населення має специфічну ідентичність, яка спрямована на стимулювання та розвиток культурної, економічної та соціальної сфери [27, с. 427].

Термін «регіон» зустрічається у ст. 132 Конституції України [31], яка визначає, що регіонам як суб'єктам притаманні свої особливості соціально-економічного розвитку, історичні, економічні, екологічні, географічні та демографічні особливості, етнічні та культурні традиції.

Аналіз діючого вітчизняного законодавства дозволяє стверджувати: 1) про відсутність регіональної компоненти в забезпеченні економічної безпеки національної економіки, не регламентуються участь та відповідальність регіонів (органів місцевого самоврядування); 2) про відсутність чіткого визначення забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні; 3) про відсутність моделі формування системи управління економічною безпекою регіонів 4) про відсутність чітко визначеної ієрархії ключових загроз економічній безпеці регіонів. Більшість науковців розглядають економічну безпеку регіонів як складову національної економічної безпеки але, на нашу думку, процеси децентралізації управління зумовили необхідність іншого підходу до розуміння регіональної економічної безпеки – не тільки як складова, а і як фактор забезпечення економічної безпеки національної економіки.

На рис. 1.1 представлена економічна безпека національної економіки із урахуванням регіональних складових, від рівня економічної безпеки яких залежить рівень національної економічної безпеки. Запропонована модель представляє складну систему, згідно якій кожний регіон є забезпечуючим елементом системи національної економічної безпеки.

Під економічною безпекою регіону як відносно самостійної економічної системи розуміється сукупність його властивостей, що забезпечують його прогресивний розвиток в умовах дестабілізуючого впливу різноманітного виду загроз» [69].

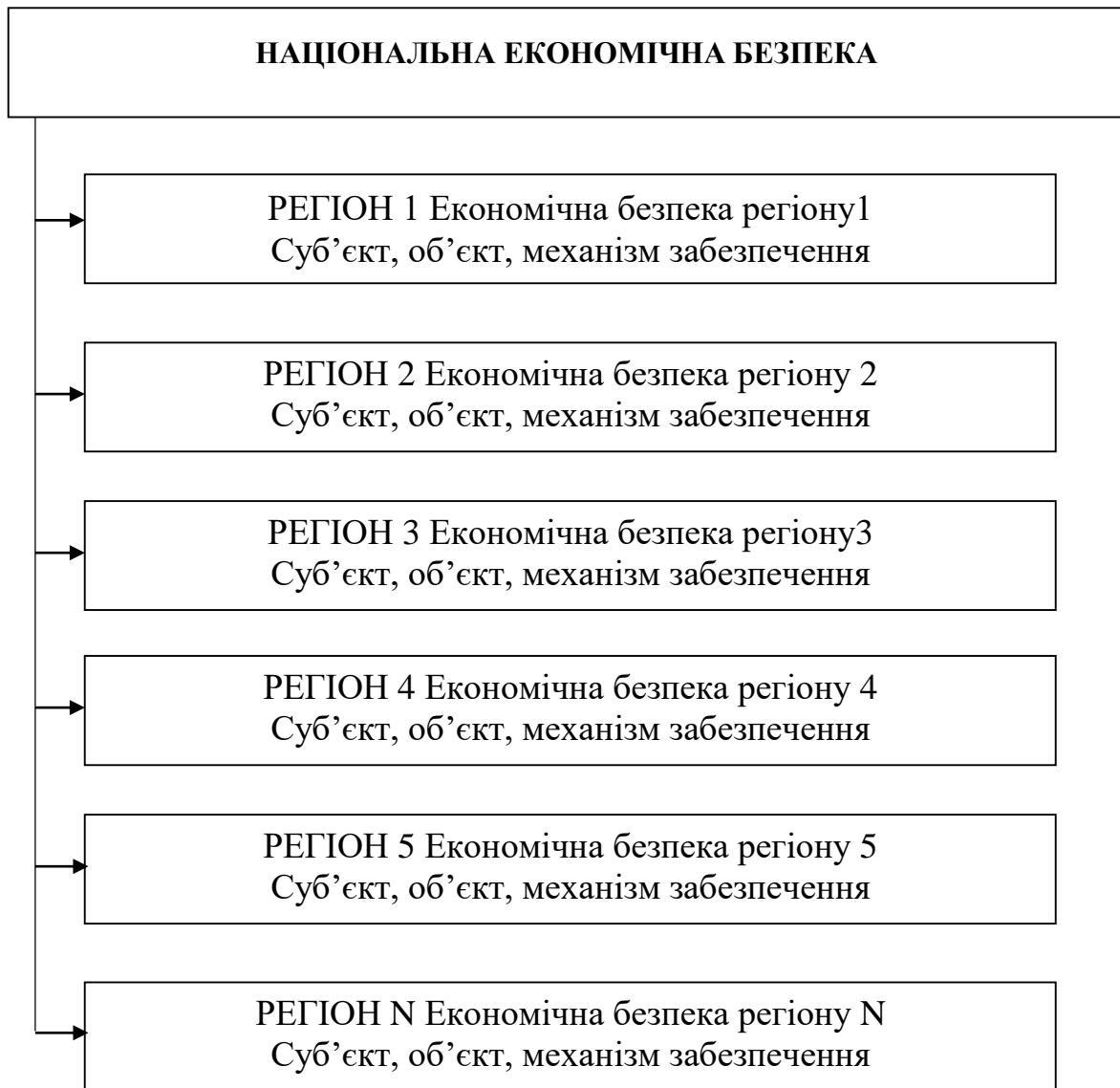

Рис. 1.1. Регіональні складові національної економічної безпеки

Л. Коковський під економічною безпекою регіону розуміє стан економіки регіону, який дозволяє зберегти стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток регіону [30].

В. Лойко економічну безпеку регіону розглядає з позиції її складових: фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, енергетична, соціально-демографічна, екологічна, виробнича та продовольча безпека на регіональному рівні [34].

В. Криленко [33] поняття «економічна безпека регіону» визначає як спроможність економіки протистояти дестабілізуючій дії соціально-економічних чинників і не створювати загрози для інших елементів регіону та зовнішнього середовища.

Таким чином, економічна безпека регіону розглядається: 1) як самостійна складна система, без синхронізації дій та субсидіарності – на ранніх стадіях формування наукових шкіл дослідження економічної безпеки на регіональному рівні; 2) як поточний стан соціально-економічної системи регіонального рівня; 3) як сукупність властивостей соціально-економічної системи регіонального рівня (при цьому зазначенні властивості не конкретизуються); 4) невирішеним залишається питання розгляду економічної безпеки регіону з точки зору цілісного, системного підходу.

Виходячи із представленого визначення до основних аспектів прояву економічної безпеки регіону віднесено такі: 1) економічна стабільність регіону; 2) економічна стійкість регіону; 3) економічний розвиток регіону; 4) конкурентоспроможність регіону; 5) певна незалежність регіону.

Визначимо, що соціально-економічний розвиток включає такі аспекти: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості; зміни в традиціях і звичках.

Таким чином, соціально-економічний розвиток регіону:

- зростання виробництва і доходів регіону;
- зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах регіону;
- розвиненість всієї регіональної інфраструктури;
- збагачення культурного життя населення регіону.

Умови децентралізації управління посилили значення регіону як суб'єкта ринкового середовища, тому доцільним до основних аспектів прояву

економічної безпеки регіону віднести і поняття «конкурентоспроможність регіону».

Результати проведеного теоретичного дослідження дозволили систематизувати прояви економічної безпеки регіонів (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Основні аспекти прояву економічної безпеки регіонів

Прояви економічної безпеки регіонів	Характеристика
1	2
Економічна стабільність регіону	відповідний розвиток економічної системи регіону: забезпечення збалансованості системи, здатність повертатися у стан рівноваги за рахунок регіональних ресурсів у визначений проміжок часу
Економічна стійкість регіону	властивість гнучкого реагування на вплив всіх зовнішніх і внутрішніх факторів не для запобігання новим обставинам, властивостям та відносинам, а умілого їх використання для постійного відновлення і самовдосконалення
Соціально-економічний розвиток регіону	зростання виробництва і доходів регіону; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах регіону; розвиненість всієї регіональної інфраструктури; збагачення культурного життя населення регіону

1	2
Конкурентоспроможність регіону	це здатність перемагати в суперництві з іншими регіонами
Певна незалежність регіону	фінансова спроможності вирішувати соціальні та економічні питання в межах регіону, ефективно використовуючи економічний потенціал в умовах децентралізації управління
Економічна інтеграція регіонів	процес конвергенції, взаємного зближення соціально-економічних систем регіонів, їх економічної політики з метою отримання позитивних синергетичних ефектів в умовах збереження своєї ідентичності для забезпечення економічної та національної безпеки країни, гарантії її довгострокового соціально-економічного розвитку

Джерело: [27]

Результати теоретичного дослідження проявів економічної безпеки регіонів дозволили зробити такі висновки: в науковій літературі поняття «стабільність» представлено як тотожне до таких понять як «стійкість», «сталість» тощо; забезпечення економічної безпеки є динамічним процесом, тому доцільно всі її прояви розглядати з позиції розвитку; інтеграція з національною економікою має характеризуватися збереженням ідентичності регіону, його регіональних відмінностей та конкурентоспроможністю.

Таким чином, аналіз показав, що економічна безпека регіону є структурною, багаторівневою складовою економічної безпеки держави та

повинна забезпечувати збалансованість, бути достатньо стійкою до дії дестабілізуючих факторів та загроз. Для підвищення рівня фінансової безпеки країни необхідно запровадити обґрунтований вибір економічної стратегії держави, створити всебічне та досконале нормативно-правове поле, а також необхідним є постійний моніторинг за економічними змінами з метою завчасного виявлення зародження кризових явищ та впровадження превентивних заходів щодо мінімізації їхнього негативного впливу на економічну систему регіону в цілому.

1.2 Система управління економічною безпекою: регіональний рівень

Поняття «система» набуло досить широкого застосування при дослідженні економічних категорій, процесів, які із часом стають все більш складними. Не є винятком і економічна безпека регіонів, завдання та проблеми забезпечення якої обґрунтовують використання саме системного підходу до її формування та вивчення.

В умовах України зміцненню економічної безпеки регіонів перешкоджають об'єктивні чинники, зокрема, диференціація регіонів за економіко-географічним розташуванням, природно-ресурсним потенціалом, структурою населення, галузевою спеціалізацією, фінансовою забезпеченістю, типом соціально-економічного розвитку тощо [9].

До цього часу вітчизняне законодавство не регламентує поняття, складові та механізми системи управління економічною безпекою регіонів. Процеси децентралізації влади посилили значення регіонів у забезпеченні національної економічної безпеки, що вимагає дослідження системи управління економічною безпекою та елементів її творення.

Згідно твердження О. Власюк «системний підхід відіграє значну евристичну та методологічну роль в обґрунтуванні моделей системи економічної безпеки стосовно до української дійсності. При цьому системний

підхід є конкретизацією діалектичного методу і його застосування до вивчення об'єктів різного рівня складності».

В. Шуршин визначає систему економічної безпеки регіону як комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів з метою узгодження різноманітних інтересів, що забезпечує стійкість, адаптивність, самоорганізацію і розвиток регіональної економіки у взаємодії із зовнішнім середовищем її функціонування [71].

Серед трактувань поняття «система економічної безпеки регіону» доцільно виділити твердження В. Лойко, яка дефініцію розглядає з точки зору здійснення процесу державного регулювання економічною безпекою на регіональному рівні [35].

За твердженням дослідників об'єкт економічної безпеки може одночасно бути і суб'єктом її забезпечення. Якщо до визначення суб'єктів економічної безпеки регіону науковці мають більш узгодженні твердження, то визначення об'єктів системи економічної безпеки регіонів формується із різних підходів.

Так, О. Бондаревська до об'єктів економічної безпеки регіону відносить економічну систему регіону та її складники, такі як природні багатства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа [8].

Відповідно підходу, що базується на розмежуванні зон відповідальності відповідно до принципу значущості об'єктів захисту розрізняють такі групи об'єктів економічної безпеки: державні (об'єкти державних органів, фізичних і юридичних осіб, що представляють державні інтереси в регіоні); міжрегіональні (об'єкти, що виникають унаслідок міжрегіонального співробітництва); регіональні об'єкти (об'єкти, що перебувають у винятковому веденні регіону, а також об'єкти фізичних і юридичних осіб, що представляють регіон за його межами); персональні об'єкти (об'єкти фізичних і юридичних осіб, що розміщені на території регіону та представляють там власні інтереси).

За функціональним підходом - об'єктами економічної безпеки регіонів визначають реальний сектор економіки, фінансовий сектор (в т.ч. бюджетно-податкову і кредитно-фінансові сфери, страхування, фінансові ринки), зовнішньоторговельний сектор, сектор домашніх господарств, споживчих ринків і торгівлі, інститути державного управління та ін. Взаємодія між суб'єктами та об'єктами економічної безпеки регіонів відбувається через механізм забезпечення економічної безпеки, який, представляється сукупністю управлінських, економічних, організаційних, правових і мотивованих заходів і способів, що забезпечують досягнення найбільш високих значень економічної безпеки.

В. Дикань та О. Александрова визначили низьку вимог до ефективного механізму забезпечення економічної безпеки регіону, а саме: має функціонувати в межах існуючого нормативно-правового поля; забезпечувати надійний захист національних і регіональних економічних інтересів; надавати можливість до прогнозування і своєчасного відвернення загроз та несприятливих процесів в економічній безпеці регіону; ефективно функціонувати як у звичайних, так і в надзвичайних ситуаціях; мати чітку структуру і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади [16].

Таким чином, проблема забезпечення економічної безпеки регіонів набуває все більшої актуальності, що обумовлено підвищенням значимості регіонів в забезпечення національної економічної безпеки через процеси децентралізації державного управління. При цьому визначення системи економічної безпеки регіону та її складових не достатньо описані та досліджені і потребують уточнень. На підставі результатів аналізу теоретичних джерел щодо системного підходу вивчення складних економічних систем, теорії управління та існуючих підходів розуміння економічної безпеки як системи

сформовано авторське бачення системи управління економічною безпекою регіону із виокремленням таких складових:

1. Керуюча підсистема (суб'єкт економічної безпеки регіону).
2. Керована підсистема (об'єкт економічної безпеки регіону).
3. Механізм забезпечення економічної безпеки регіонів [27].

Метою управління економічною безпекою регіону визначено забезпечення економічної безпеки національної економіки в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду та децентралізації управління.

Для досягнення визначеної мети суб'єктами економічної безпеки регіонів мають виконуватися такі завдання:

- забезпечення стабільності регіону;
- забезпечення стійкості регіону;
- забезпечення подальшого економічного розвитку регіону;
- забезпечення конкурентоспроможності регіону;
- забезпечення певного рівня економічної незалежності регіону;
- захист від дестабілізуючого впливу загроз різного виду.

Керуюча підсистема містить функції, методи управління економічною безпекою регіону; описує повноваження та управлінські рішення визначених суб'єктів економічної безпеки регіону.

До суб'єктів економічної безпеки доцільно віднести:

- держава та її інститути;
- обласні та місцеві державні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування;
- інші регіони;
- підприємства;
- установи й організації державного та приватного секторів економіки;
- громадяни та їх об'єднання [27].

Держава та її інститути. Основними функціями держави у сфері забезпечення економічної безпеки національної економіки є наступні: інформаційна, попереджувальна (превентивна), практична, прогностична, регулювальна, захисна, контрольна.

Такі функції держави доцільно реалізувати і відносно управління економічною безпекою регіону:

- інформаційна функція передбачає інформування суб'єктів економічної безпеки на регіональному рівні про реальні та потенційні загрози;
- попереджувальна (превентивна) – полягає у запобіганні настанню потенційних загроз в економічній сфері регіонів;
- практична – передбачає наукове обґрунтування регіональної компоненти у державній політиці щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки;
- прогностична – полягає у врахуванні прогностичного ефекту регіональної компоненти економічної безпеки національної економіки з урахуванням потенційних загроз;
- регулююча – зводиться до посиленні взаємозв'язку економічної політики та основних напрямів соціально-економічного розвитку держави та регіонів (адміністративно-територіальних одиниць).
- контрольна – передбачає контроль за станом економічної безпеки регіонів, динаміки та тенденції показника рівня економічної безпеки.

Контролю за виконанням стратегічних напрямів забезпечення і підвищення регіонами економічної безпеки національної економіки. Однією із головних функцій керуючої підсистеми (управління) економічної безпеки регіону є захисна функція. Адже поняття «безпека» тісно пов'язана із поняттям «загроза».

Саме захист від зовнішніх і внутрішніх загроз та забезпечення ресурсного потенціалу економіки регіону покладено в основу захисної функції.

На підставі можна виділити наступні інститути державного регулювання забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті, а саме: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Рада національної безпеки і оборони України, Інші центральні органи виконавчої влади.

Верховна Рада України – орган законодавчої влади, який має включити та встановити регіональну компоненту забезпечення економічної безпеки національної економіки та сформував належну законодавчу базу в цій сфері.

Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, додержання Конституції, прав свобод громадян, гарант забезпечення економічної безпеки України, який здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України.

Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади, діяльність якого спрямована на забезпечення державного суверенітету, економічної самостійності та економічної безпеки України.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України є провідним центральним органом виконавчої влади, що здійснює державну політику в даній сфері шляхом виконання законів України, відповідних державних програм у сфері національної та міжнародної економічної безпеки.

Рада національної безпеки і оборони України – головний координаційний орган з питань національної (в тому числі й економічної) безпеки, що планує, організує і контролює здійснення заходів з метою мінімізації та нейтралізації загроз економічній безпеці держави.

Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України – наразі не визначається як безпосередній суб'єкт системи управління економічною безпекою регіону, але через

посилення ролі регіонів посилюється і його роль у забезпеченні економічної безпеки національної економіки.

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій та програм у сфері економічної безпеки.

Аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності державних та місцевих органів влади та їх інститутів свідчить про відсутність на регіональному рівні визначених повноважень, функцій, завдань щодо забезпечення економічної безпеки регіону та національної економіки в цілому. Тому існуюча нормативно-правова база потребує уточнення функцій і повноважень відповідних органів щодо вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки і на регіональному і на національному рівнях.

Органи місцевого самоврядування. Успіх реформування децентралізації влади тісно пов'язаний з розподілом відповідальності в органах місцевого самоврядування.

Рівень місцевого самоврядування дозволяє поєднувати інтереси державної влади і суспільства, при цьому забезпечуючи реалізацію стратегії держави та ефективно здійснювати власну політику територіальних громад. Забезпечити оптимальне поєднання таких інтересів можливо лише за пріоритету державної законодавчої влади та передачі більшої частки функцій виконавчій владі на місцях. Підвищити ефективність проведення єдиної державної політики на всіх територіальних рівнях, досягти гармонійного поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів, що сприятиме розвитку місцевого самоврядування можливо шляхом здійснення територіально-адміністративної реформи.

Керована підсистема представлена об'єктами системи економічної безпеки регіону – складовими економічної системи регіону (природні ресурси,

виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа).

Природні ресурси. Децентралізація управління природними ресурсами повинна зорієнтуватися на вирішення низки питань, а саме: посилення ключових компетенцій регіонів у розвитку високоефективного виробництва на місцевій природно-ресурсній базі, а також впровадження методів фінансування природокористування, спеціальних режимів організації господарської діяльності та механізмів фінансування сталого розвитку територій за типом суверенних фондів. Розробка та впровадження відповідної концепції в умовах вітчизняних економічних процесів підвищить економічну безпеку на регіональному рівні. Нерухоме майно виступає як засіб виробництва (об'єкти нерухомості використовуються в процесі виробництва переважної більшості матеріальних благ і послуг) і як предмет особистого споживання (проживання, відпочинку, культурного дозвілля і т.п., виступає як предмет особистого споживання).

Фінансові ресурси регіону – це грошові кошти, які акумулюються в місцевих бюджетах чи належать державним регіональним інституціональним одиницям в результаті створення та розподілу валового регіонального продукту. Ключовим завданням в даному аспекті є забезпечення достатніх обсягів фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення і в цілому.

До господарських структур доцільно віднести підприємства різних організаційно-правових форм та власності, галузей економіки національного господарства. Кінцевим «споживачем» економічної безпеки регіону є населення регіону – сім'я та окрема особа.

Ефективність функціонування керуючої підсистеми економічної безпеки регіонів оцінюється за результатами функціонування керованої підсистеми, а саме за показниками соціально-економічного розвитку регіонів за відповідний

період. Дане твердження є визначальним при вирішенні проблеми оцінки та прогнозування рівня економічної безпеки регіонів.

Функціонування керованої та керуючої підсистем економічної безпеки регіонів та взаємодія між ними відбувається через відповідні механізми забезпечення економічної безпеки регіонів – сукупність засобів, інструментів, методів та форм управління економічним розвитком регіону.

Одним із складових механізму забезпечення економічної безпеки регіонів доцільно виокремити механізм оцінки та прогнозування економічної безпеки регіонів, який містить інформацію про методiku оцінки та діагностики стану економічної безпеки, критерії оцінювання та ідентифікація регіону за показником економічної безпеки регіонів.

Реалізація зазначеного механізму дозволить завчасно визначити негативні тенденції, розробити превентивні заходи для мінімізації зовнішніх та внутрішніх загроз соціально-економічному розвитку регіону і, таким чином, забезпечити його економічну безпеку.

Таким чином, узагальнення результатів проведеного дослідження теоретичних та нормативних джерел дозволили сформулювати елементи механізму економічної (рис. 1.2).

Як і будь-яка інша система економічної безпеки має свої принципи. економічної системи, які можна застосувати і до регіонів [27]:

- 1) принципи функціонування регіону як багаторівневої соціально-економічної системи;
- 2) принцип ефективного цілеформування;
- 3) принцип цілісності;
- 4) принцип детермінізму;

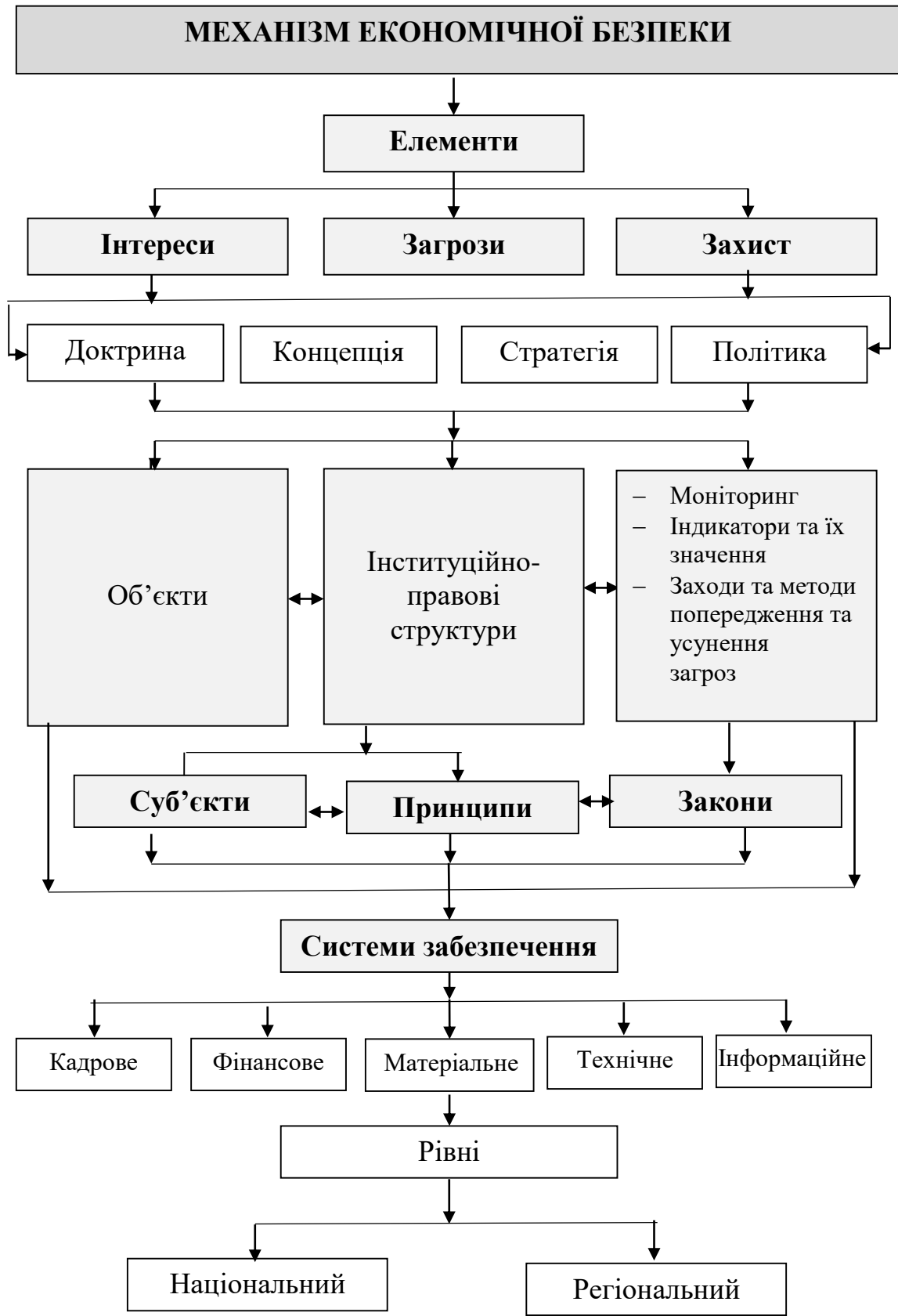

Рис. 1.2. Механізм економічної безпеки.

Джерело:[64;66]

- 6) принцип оптимальності;
- 7) принцип спеціалізації і кооперування;
- 8) принцип ієрархічності.

Формування системи економічної безпеки регіону, забезпечення необхідного рівня наукової обґрунтованості оцінки загроз безпечному регіональному розвитку і їх наслідків, повинне базуватися на системі загальних та специфічних положень.

Таким чином, доцільно виокремити такі принципи системи управління економічною безпекою регіону:

1. Загальні принципи:

- комплексності;
- системності;
- варіантності (альтернативності);
- прийняттого ризику.

2. Специфічні принципи:

- Принцип багаторівневої соціально-економічної системи, який забезпечує урахування ієрархічності економічної безпеки регіонів;
- Принцип поляризованого розвитку, який забезпечує формування відповідного середовища, залучення та створення ресурсів, забезпечуючи їх ефективне розміщення;
- Принцип синхронізації дій – синхронізація здійснення основних реформ, що забезпечують економічну безпеку регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- Принцип субсидіарності, який забезпечує виконання вимог децентралізації управління.

Значущим елементом керованої підсистеми є оцінка ефективності управління економічною безпекою регіону (рівень економічної безпеки

регіону), який передбачає дослідження складових показників економічної безпеки регіонів.

Серед типових складових економічної безпеки виокремлює фінансову, інтелектуальну, кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, інформаційну, екологічну та силову складову [17].

І. Александров та О. Половян економічну безпеку оцінюють із урахуванням таких аспектів: виробничий потенціал, зайнятість, рівень життя, науково-технічний потенціал, охорона навколишнього середовища, демографічні процеси [1].

В. Сенчагов вважає, що у трактування оцінки економічної безпеки доцільно включити такі критерії: сукупність умов і факторів, що забезпечують стійкість, конкурентоспроможність, ефективне використання потенціалу, здатність до динамічного економічного підйому і характеризують економічний суверенітет країни [7].

Багато дослідників вважають, що економічну безпеку характеризують такі індикатори: ВВП, темп інфляції, дефіцит бюджету, рівень безробіття, економічне зростання, рівень та якість життя, енергетична залежність, інтегрованість у світову економіку, сальдо експорту-імпорту, стан демографічних процесів, державні втручання та зовнішні борги, рівень тінізації економіки.

Перелік показників економічної безпеки повинен забезпечувати, з одного боку, здійснення максимально достовірного аналізу, а з іншого – можливість швидкого одержання інформації та їхніх розрахунків. Вчені вважають, що особливу увагу слід зосередити на таких загальних індикаторах, як: ВВП, темп інфляції, дефіцит бюджету, середня заробітна плата, темпи економічного зростання, рівень тінізації економіки.

Незадовільний стан, погіршення чи недосягнення необхідного рівня розвитку окремих складників соціально-економічної системи

унеможлиблюють виконання стратегічних завдань і досягнення інтересів регіону.

Виокремлюють такі складові економічної безпеки регіону: інвестиційна, інноваційна, фінансова, енергетична, зовнішньоторговельна, продовольча, та демографічна.

Ключовим документом визначення економічної безпеки національної економіки в Україні є методика оцінки рівня економічної безпеки затверджена відповідним наказом від 29 жовтня 2013 р. № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Щодо методичного забезпечення аналізу економічної безпеки регіонів мова буде у подальшому дослідженні.

Запропонований на законодавчому рівні перелік індикаторів сформовано на основі відбору показників, які найбільш повно характеризують кожен із субіндексів, з урахуванням напрацювань українських і зарубіжних науковців у сфері економічної безпеки, показників економічної безпеки, визначених профільними міжнародними організаціями, цільових орієнтирів [50].

Таким чином, аналіз теоретичних джерел щодо формування переліку показників-складових економічної безпеки економічних систем різної ієрархії дозволив виявити такі недоліки: відмінність підходів до різного тлумачення сутності економічної безпеки обумовило розбіжність думок щодо індикаторів економічної безпеки; відсутність чітко визначеного переліку показників-індикаторів економічної безпеки регіону; наявність існуючого переліку показників-складових економічної безпеки на регіональному рівні базується на методиці розробленої для національної економіки, що є недоцільним.

Так як забезпечення економічної безпеки вимагає вирішення багатьох складних задач, що суттєво впливають на показники економічної безпеки регіону, то число обраних показників повинно бути оптимальним, а самі

показники мають повно і достовірно розкривати сутність оцінки та не дублювати один одного.

Таким чином, розробка дієвого механізму регулювання економічної безпеки не можлива без вирішення багатоаспектних проблем, стосовно визначення критеріїв і принципів підтримки економічної безпеки, виявлення пріоритетних напрямків інтересів держави у фінансовій сфері, відстеження чинників, які впливають на загрозу фінансовій безпеці держави, а також запровадження попереджуючих та нівелюючих заходів.

Крім того, для запровадження в дію регулятивного механізму економічної безпеки необхідно подолати деякі правові, структурно-організаційні, процедурні, кадрові, технологічні і ресурсні проблеми.

Стосовно систем координування економічної безпеки, то на даний момент цю роль покладено на відповідні інститути і організаційно-управлінські структури, які повинні займатися вирішенням цих питань та їх концептуальним перспективним розвитком. Додаткові проблеми у функціонуванні системи національної фінансової безпеки пов'язані із відсутністю в Україні координаційного центру, який би отримував інформацію з цих питань від відповідних міністерств та відомств, мав би можливість узагальнити і робити належні висновки.

1.3 Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки регіонів

Отже, економічна безпека на регіональному рівні розглядається як стан економіки регіону в певний момент часу та як сукупність таких властивостей регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний соціально-економічний розвиток та досягнення інтересів регіону в межах національної економіки.

Враховуючи аспекти сталого розвитку можна сказати, що економічна безпека регіону - це його сталий розвиток, який сприяє подальшому

вдосконаленню соціально-економічної та екологічної сфер і узгоджується із загальнонаціональними інтересами, та має дієвий, ефективний механізм виявлення і протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам. Як і процес забезпечення сталого розвитку, зміцнення економічної безпеки регіону передбачає якісні зміни в усіх ресурсних складниках структури процесу (виробництва продукції і послуг, інвестування і фінансування, розробки і впровадження інновацій, зовнішньої торгівлі, державного управління), що впливають на економічний розвиток і стан безпеки.

Відповідно, незадовільний стан, погіршення чи недосягнення необхідного рівня розвитку окремих складників соціально-економічної системи унеможливають виконання стратегічних завдань і досягнення інтересів регіону. Таким чином, економічна безпека регіону може розглядатися як послідовна зміна станів економічної системи, що характеризують його здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім дестабілізуючим чинникам з метою забезпечення реалізації інтересів регіону на основі ефективного використання конкурентних переваг.

Перейдемо до аналізу методичних підходів до оцінки стану регіону за цими показниками. Згідно з метрикою для вимірювання процесів сталого розвитку сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (Isd) в просторі трьох вимірів: економічного (Iec), екологічного (Ie) та соціально-інституціонального (Is). Цей індекс є вектором, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його просторове положення в системі координат характеризує міру «гармонійності» цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку – G) [57, с. 6-7].

Зупинимось детальніше на особливостях оцінки економічної складової сталого розвитку регіону, яка здійснюється за допомогою індексу конкурентоспроможності, який визначається за категоріями політики «Базові

потреби» та «Підприємницька діяльність» і включає відповідно такі ключові параметри:

1) валовий регіональний продукт (ВРП) на одну особу, обсяг промислової продукції, продукція сільського господарства, введення в експлуатацію житла, діяльність підприємств сфери послуг, виробництво електроенергії, довжина автомобільних доріг загального користування, довжина залізничних колій загального користування;

2) вартість основних засобів, ступінь зносу основних засобів, обсяги експорту товарів і послуг, обсяги імпорту товарів і послуг, обсяги реалізованої продукції малими підприємствами, кількість суб'єктів ЄДРПОУ, оборот роздрібною торгівлю, кількість малих підприємств, кредиторська заборгованість, дебіторська заборгованість. Серед усієї множини показників, лише індикатори «ВРП на одну особу» та «ступінь зносу основних засобів» є відносними показниками.

Всі решта показників є абсолютними, які виражають розмір (обсяг) кількісних ознак досліджуваних явищ у певних одиницях виміру. У зв'язку з цим рейтинг регіонів України за рівнем сталого розвитку не можна вважати коректним. Також слід зауважити, що показники, які дозволяють оцінити розвинені фактори конкурентоспроможності регіону, зокрема науково-технічний потенціал, винесені в окрему групу індикаторів категорії політики «Інноваційно-інвестиційні можливості» для визначення індексу інноваційно-кадрового потенціалу. Але істотним недоліком методології розрахунку цієї складової індексу сталого розвитку також залишається застосування не відносних, а абсолютних показників. Застосування саме відносних показників для розрахунку інтегрального індексу є важливим, що підтверджується розрахунками рівня сталого розвитку для воєводств Польщі у праці Я. Короля.

Методологічною основою цього дослідження також є оцінка економічної, соціальної та екологічної складових, але для їх характеристики

використовуються відносні показники, наприклад, для оцінки науково-технічної складової: витрати на інноваційну діяльність у промисловості у розрахунку на одного мешканця, витрати на науково-дослідну діяльність у розрахунку на одного мешканця [2, с. 123].

У той час, як при складанні рейтингу регіонів України для оцінки рівня інноваційності використовувалися такі показники: обсяг інноваційної продукції (тис. грн), освоєння нових видів продукції у промисловості (одиниць), впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості (одиниць).

Іншою, не менш вагомою, проблемою існуючої методики розрахунку інтегрального показника сталого розвитку регіону є «визначення вагового коефіцієнта за кожним параметром на основі обсягів надходжень у грошовому виразі від тієї чи іншої сфери діяльності» та застосування «для індикатора принципу Парето (співвідношення 20:80) або 1:1:3 залежно від важливості та кількості складових».

При цьому, незважаючи на те, що значення розрахункових вагових коефіцієнтів за грошовим виразом відображають певний дисбаланс за категоріями політики («Базові потреби» - 27,0%; «Підприємницька діяльність» – 57,5%; «Ринок праці» – 13,0%; «Інноваційно-інвестиційні можливості» – 2,5%), автори методики оцінки рівня сталого розвитку регіонів України вважають зазначені категорії політики однаково важливими для розвитку адміністративно-територіальної одиниці, а тому приймають для всіх категорій політики однакові вагові коефіцієнти.

Такий підхід, спотворює результати розрахунків та висновки щодо міжрегіональних порівнянь, оскільки в різних регіонах вплив ключових чинників соціально-економічного розвитку може істотно відрізнятись.

Для оцінки рівня економічної безпеки регіонів України можна застосувати модифіковану методику, яка базується на методиці розрахунку

економічної безпеки держави. На регіональному рівні методика оцінки рівня економічної безпеки відрізняється від методики, що застосовується на макрорівні, переліком індикаторів, який містить показники розвитку регіону за сферами життєдіяльності (інвестиційна, зовнішньоекономічна, науково-технологічна, виробнича, фінансова, енергетична, екологічна, соціальна).

Також важливою відмінністю, є застосування підходу до нормування фактичних показників, що передбачає використання у якості нормувального значення максимального (для показника-стимулятора безпеки) чи мінімального (для показника-дестимулятора безпеки) значення статистичного показника, вибраного серед усіх регіонів України за досліджуваний період.

Інтегральний показник для кожної складової економічної безпеки для регіону розраховується за методикою, аналогічною розрахункам на рівні держави, як сума добутків нормалізованих значень індикаторів на їх вагові коефіцієнти у рік t . При цьому, вагові коефіцієнти визначаються не на основі експертних оцінок, а з використанням моделі головних компонент програми «Статистика» у модулі «Факторний аналіз», що дозволяє мінімізувати суб'єктивність оцінювання рівня економічної безпеки.

Таким чином, оцінка економічної безпеки регіону здійснюється з урахуванням концептуальних принципів сталого розвитку і враховує не лише економічні складові, а й соціальну та екологічну. При цьому, нами виявлені істотні недоліки у існуючих методичних підходах до оцінки рівня сталого розвитку регіону.

Порівняння рейтингів регіонів України за рівнем сталого розвитку та станом економічної безпеки свідчить про певні розбіжності у рейтингових місцях низки адміністративно-територіальних одиниць. Це зумовлено використанням переважно абсолютних значень показників для розрахунку інтегральних індексів економічного, екологічного, соціально-інституціонального вимірів. Цей недолік можна усунути за рахунок

застосування відносних показників, аналогічно методиці оцінки рівня економічної безпеки. Для прикладу розглянемо уточнені параметри для розрахунку індикаторів економічного виміру сталого розвитку регіону (табл. 1.2-1.3). Як видно з таблиць 1.2-1.3, незмінними залишилися відносні показники, які використовуються в існуючій методиці оцінки економічного виміру сталого розвитку. При цьому, абсолютні показники замінено відносними, використовуючи систему індикаторів Методики розрахунку рівня економічної безпеки України та враховуючи можливості визначення окремих індикаторів промислової та сільськогосподарської сфери, нематеріальної сфери, транспортної інфраструктури, малого бізнесу, споживчого ринку, заборгованості та інших виходячи із наявної статистичної бази за регіонами України.

Зауважимо, що важливою умовою забезпечення сталого розвитку є побудова нової економіки, основаної на знаннях. Тому, окремі групи індикаторів сталого розвитку доцільно доповнити показниками наукомісткості, зокрема:

- виробничі можливості: частка обсягів високотехнологічних галузей у загальних обсягах реалізованої продукції промисловості;
- міжнародне торговельне співробітництво: частка високотехнологічної продукції в експорті (імпорті);
- частка відправленої на експорт інноваційної продукції у загальних обсягах реалізованої інноваційної продукції, нової для ринку;
- коефіцієнт технологічної залежності (відношення імпорту та експорту високотехнологічних товарів);

Таблиця 1.2.

Індикатори економічного виміру сталого розвитку регіону та їх уточнені параметри: Індекс конкурентоспроможності

Методика оцінки сталого розвитку згідно [57]				Уточнені параметри	
Індекс	Категорія політики	Сфери реалізації, індикатор	Ключові параметри		
Індекс конкурентоспроможності	Базові потреби	Валовий національний продукт	Валовий регіональний продукт на одну особу		
		Промислова і сільсько-господарська сфера	Обсяг промислової продукції	Випуск промислової продукції, в рік на 1 особу	
			Продукція сільського господарства	Виробництво продукції сільського господарства, в рік на 1 особу	
			Введення в експлуатацію житла	Індекс прийняття в експлуатацію житла, % до попереднього року	
		Нематеріальна сфера	Діяльність підприємств сфери послуг	Обсяг реалізованих послуг, в рік на 1 особу	
			Виробництво електроенергії	Виробництво електроенергії, в рік на одну особу	
		Транспортна інфраструктура	Довжина автомобільних доріг загального користування	Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, км на 1000 км ² території	
			Довжина залізничних колій загального користування	Щільність залізничних колій загального користування, км на 1000 км ² території	
		Підприємницька діяльність	Виробничі можливості	Вартість основних засобів	Частка у промисловому виробництві продукції високотехнологічних галузей, %
				Ступінь зносу основних засобів	
	Міжнародне торговельне співробітництво		Обсяги експорту товарів і послуг	Рівень відкритості економіки регіону, %	
			Обсяги імпорту товарів і послуг	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	
	Малий бізнес		Обсяги реалізованої продукції малими підприємствами	Обсяги реалізованої продукції малими підприємствами в рік на 1 особу	
			Кількість суб'єктів ЄДРПОУ	Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	
	Споживчий ринок		Оборот роздрібної торгівлі	Темпи зміни обороту роздрібної торгівлі, %	
			Кількість малих підприємств	Частка малих і середніх підприємств в загальній кількості суб'єктів господарювання, % до попереднього року	
	Заборгованість		Кредиторська заборгованість	Частка підприємств, які одержали прибуток, у загальній кількості підприємств, %	
			Дебіторська заборгованість		

Джерело:[2, с.125]

Таблиця 1.3.

Індикатори економічного виміру сталого розвитку регіону та їх уточнені параметри: Індекс інноваційно-кадрового потенціалу

Методика оцінки сталого розвитку згідно [57]				Уточнені параметри
Індекс	Категорія політики	Сфери реалізації, індикатор	Ключові параметри	
Індекс інноваційно-кадрового потенціалу	Ринок праці	Ефективність ринку праці	Попит на робочу силу	Відношення попиту на робочу силу до кількості безробітних, %
			Середньорічна чисельність найманих працівників	
		Можливості ринку праці	Середньомісячна заробітна плата	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, %
			Чисельність наявного населення	Підвищено кваліфікацію працівників, % до облікової кількості штатних працівників
		Дохідно-витратний баланс	Доход населення у розрахунку на одну особу	
			Витрати населення у розрахунку на одну особу	
	Інноваційно-інвестиційні можливості	Наукова діяльність	Внутрішні поточні витрати на наукові і науково-технічні роботи	Відношення видатків державного бюджету на науку у ВРП, %
			Подано заявок на видачу охоронних документів	Коефіцієнт винахідницької активності
		Рівень інноваційності	Обсяг інноваційної продукції	Частка інноваційної продукції у загальних обсягах реалізованої продукції промисловості, %
			Освоєння нових видів продукції у промисловості	Індекс зміни активності освоєння нових видів продукції, %
			Впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості	Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до зареєстрованих, %
		Інвестиційні можливості	Прямі інвестиції в регіон	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВРП, %
			Прямі інвестиції з регіону	Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %
			Капітальні інвестиції	Відношення інвестицій в основний капітал до ВРП, %

Джерело:[2, с.125]

- інвестиційні можливості: частка інвестицій у високотехнологічні галузі промисловості в загальних обсягах інвестицій в основний капітал; частка інвестицій у високотехнологічні галузі промисловості в загальних обсягах прямих іноземних інвестицій.

Методологія виміру сталого розвитку передбачає розрахунок відповідного індексу в просторі трьох вимірів: економічного, екологічного, соціально-інституціонального. При цьому, дослідження інституціонального розвитку здійснюється переважно в соціальному аспекті, а його рівень оцінюється з урахуванням показників політичної свідомості громадян, впливу релігійних інституцій та ефективності державної влади [57, с. 6].

Проте, інституціоналізація сталого розвитку повинна передбачати удосконалення нормативно-правового регулювання та організаційного забезпечення оптимізації соціальної, економічної та екологічної складових регіону. Забезпечення економічної безпеки регіону з урахуванням принципів сталого розвитку і гармонійного поєднання економічної, соціальної та екологічної складових, узгодження регіональних та національних інтересів можливе лише за умови формування ефективного інституціонального середовища як на макро-, так і на мезорівні системної ієрархії управління.

Саме тому можна вважати інституціональну складову базовою для забезпечення реалізації концепції сталого розвитку в регіоні та в державі загалом. Удосконалення інституціонального складника повинно відбуватися з урахуванням вимог побудови інноваційної економіки, яка за рахунок запровадження новітніх технологій дозволяє ефективніше використовувати наявний ресурсний потенціал регіону, зменшуючи навантаження на екологію, та забезпечує вищий рівень життя населення в регіоні.

Отже, ефективні інституції можна вважати основою такого економічного розвитку, який забезпечує належний рівень екології та високу якість життя в регіоні. Тому інституціональна складова повинна розглядатися як окремий вимір сталого розвитку регіону з урахуванням її впливу на економічну, екологічну та соціальну сфери життєдіяльності.

Для оцінювання інституціональної складової сталого розвитку регіону пропонуємо використовувати показники ефективності реалізації регіональних

програм, які стосуються соціального, інноваційного, екологічного, інвестиційного, промислового розвитку та участі регіону в міжнародному співробітництві. До уваги повинні братися показники ефективності: аналіз коштів і користі (cost-benefit), що базується на розрахунку відношення ефекту від реалізації програми до витрат на її реалізацію в грошових одиницях; аналіз коштів і результативності (cost-effectiveness) як розрахунок ефектів, виражених у фізичних та вартісних показниках [2, с. 126]; аналіз ступеня реалізації стратегічних цілей програми, при якому визначається, на скільки відсотків досягнуто значення контрольних показників.

Теоретико-методологічне порівняння сутнісних характеристик категорій «сталий розвиток» та «економічна безпека» на регіональному рівні дозволяють стверджувати про взаємобовленість та взаємозалежність цих понять. Сталий розвиток регіону можливий лише за умови відповідності ключових його індикаторів критеріям економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки передбачає досягнення певного оптимального стану соціально-економічної системи регіону, який характеризується відносною сталістю економічних, соціальних та екологічних параметрів. Відповідно, для регіонів з високим індексом сталого розвитку має бути характерний стан економічної безпеки, наближений до оптимального.

В результаті дослідження існуючих методологічних підходів до оцінки рівня сталого розвитку регіону було виявлено низку проблем, які обумовлюють певну неточність рейтингових оцінок регіонів України та їх невідповідність характеристикам регіонів за станом економічної безпеки. Основними недоліками на нашу думку є: використання для розрахунку індикаторів та оцінки категорій політики абсолютних показників, що не дозволяє провести якісний аналіз процесу сталого розвитку та коректні міжрегіональні порівняння; використання експертних оцінок при визначенні вагових коефіцієнтів для окремих індикаторів, категорій політики та складових

сталого розвитку при розрахунку відповідних інтегральних показників; комплексна оцінка соціально-інституціональної складової сталого розвитку з акцентом в інституціональній складовій на експертних оцінках політичної свідомості громадян, впливу релігійних інституцій та ефективності державної влади.

Усунення зазначених проблем методології дослідження сталого розвитку, на нашу думку, можливе за рахунок поєднання методичних підходів до оцінки інтегральних показників сталого розвитку з методикою розрахунку рівня економічної безпеки регіону. Такий підхід ґрунтується на взаємозв'язку сталого розвитку та економічної безпеки як соціально-економічних категорій. Відповідно, доцільно модифікувати систему індикаторів сталого розвитку відносними показниками з урахуванням критеріїв економічної безпеки. При цьому, для визначення вагових коефіцієнтів, які визначають внесок кожного індикатора в інтегральний показник економічної, екологічної, соціальної, інституціональної складових та їх внеску в інтегральний індекс сталого розвитку регіону, повинен застосовуватися метод головних компонент, аналогічно методиці розрахунку рівня економічної безпеки.

Також необхідно удосконалити методику оцінки інституціонального середовища як окремої складової сталого розвитку, для оцінки якої доцільно застосувати показники ефективності та результативності реалізації комплексних регіональних програм та програм в конкретних сферах життєдіяльності. Серед перспективних напрямів подальших досліджень виокремимо найбільш цікаві: подальша розробка системи індикаторів інституціонального складника сталого розвитку, яка б дозволяла адекватно оцінити ефективність інституційного забезпечення економічної, соціальної та екологічної сфер; розрахунок інтегрального індексу сталого розвитку з урахуванням запропонованих у цій статті підходів та складання відповідного рейтингу регіонів України.

Висновки до розділу 1

Узагальнення теоретичних положень щодо трактування поняття економічної безпеки на регіональному рівні дало змогу його уточнити та розглянути як властивість соціально-економічної системи регіону, що відображає здатність забезпечувати його стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність, рівень економічної незалежності в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду, децентралізації управління та забезпечення економічної безпеки національної економіки в цілому. Економічна безпека визначається за системою показників, які дозволяють порівнювати рівень економічної безпеки досліджуваного регіону з іншими регіонами.

Запропоновано модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні з виокремленням таких взаємопов'язаних підсистем: керуючої (суб'єкт управління), керованої (об'єкт управління) та механізму забезпечення економічної безпеки регіону, через який функціонують та взаємодіють керована та керуючі підсистеми економічної безпеки регіону. Такий підхід дозволив підвищити якість, оперативність і достовірність моніторингу параметрів економічної безпеки регіонів, прогнозувати забезпечення економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту.

Сталий розвиток регіону можливий лише за умови відповідності ключових його індикаторів критеріям економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки передбачає досягнення певного оптимального стану соціально-економічної системи регіону, який характеризується відносною сталістю економічних, соціальних та екологічних параметрів. Методологічною основою цього дослідження є оцінка економічної, соціальної та екологічної складових економічної безпеки, для їх характеристики використовуються відносні показники.

РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз рівня економічної безпеки регіонів

Проаналізуємо рівень економічної безпеки України та її регіонів за такими складовими, як банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова, бюджетна, валютна та грошово-кредитна безпека.

Таблиця 2.1.

Показники фінансово-економічної безпеки України
за секторами за 2014-2018 роки

№	Показник	рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
1. Банківська безпека						
1.1	Прострочені кредити/загальний обсяг, %	18,98	28,03	30,47	54,54	52,85
1.2	Банківські кредити/депозити в іноземній валюті, %	154,21	180,96	134,50	125,88	107,77
1.3	Іноземний капіталу/СК банків, %	31,48	35,04	39,58	46,34	48,05
1.4	Довгострокові кредити/ депозити, разів	2,83	3,89	4,13	3,41	3,76
1.5	Рентабельність активів, %	-3,99	-6,22	-15,55	-1,38	1,60
1.6	Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань, %	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52
1.7	Частка активів 5 найбільших банків у сукупних, %	43,41	53,62	55,63	26,21	89,97
2. Безпека небанківського фінансового ринку						
2.1	Рівень проникнення страхування, %	1,71	1,50	1,48	1,46	0,98
2.2	Рівень капіталізації лістингових компаній, у ВВП	29,21	3,21	0,82	0,41	0,28
2.3	Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість відхилень (-10%)	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00
2.4	Частка страхових премій 3 найбільших СК у сукупних, %	15,60	14,70	18,90	21,30	14,90
3. Боргова безпека						
3.1	Обсяг державного та гарантованого державою боргу/ ВВП, %	70,26	79,40	80,97	71,80	60,94

1	2	3	4	5	6	7
3.2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	33,10	43,60	41,64	36,59	31,22
3.4	Індекс ЕМВІ + Україна	1 013,5	2 374,6	762,50	564,20	454,60
3.5	Офіційні міжнародні резерви/валовий зовнішній борг, %	22,91	36,99	42,58	48,37	51,89
4. Бюджетна безпека						
4.1	Дефіцит(профіцит) держбюджету/ВВП, %	-4,98	-2,28	-2,94	-1,60	-1,66
4.2	Дефіцит(профіцит) держфондів, % до ВВП	-1,02	-2,62	-2,1	-0,83	-0,25
4.3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	29,11	32,94	32,84	34,08	33,28
4.4	Платежі з обслуговування та погашення держборгу/ доходи держбюджету, %	47,7	38,9	33,85	28,3	20,32
5. Валютна безпека						
5.1	Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США, середній за період	1,41	1,96	1,16	1,04	1,02
5.2	Різниця між форвардним та офіційним курсом гривні, грн.	-454,18	-2,73	9,09	-8,78	-2,17
5.3	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,00	3,20	3,70	3,60	3,40
5.4	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі, %	46,31	55,81	49,43	43,87	42,78
5.5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. дол. США	-0,79	1,55	2,48	2,14	1,48
5.6	Рівень доларизації грошової маси, %	32,16	32,17	32,87	31,90	29,25
6. Грошово-кредитна безпека						
6.1	М0/М3, %	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46
6.2	Різниця між процентними ставками за кредитами та процентними ставками за депозитами (крім НБУ), п. п.	4,55	5,93	5,46	6,28	6,32
6.3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами в національній валюті відносно індексу споживчих цін, п. п.	5,52	-26,87	4,64	1,96	8,23
6.4	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, %	13,24	10,68	10,17	12,01	14,13
6.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	53,85	44,25	50,59	56,15	57,24
6.6	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. дол. США	11,90	15,60	15,10	14,30	13,87

Джерело: [56]

За результатами розрахунків бачимо негативну тенденцію щодо збільшення частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів (таблиця 2.1).

Більше половини кредитів у загальному портфелі банків країни перебувають під ризиком несплати, що може привести до вкрай негативного впливу на фінансову стійкість банків. Загалом значення індикатора перевищує критичне протягом усього аналізованого періоду. Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті є оптимальним у 2018 р.

Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків перевищує позначку в 40% («небезпечне значення») у 2017 та 2018 роках, а в динаміці збільшується, що свідчить про зростання присутності іноземного капіталу на банківському ринку України. Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів свідчить про те, що банки в останні чотири роки надають майже в чотири рази більші обсяги кредитів, ніж залучають депозитів. Такий дисбаланс є негативним, адже за несплати позичальниками боргів є високий ризик несплати зобов'язань банків за депозитами.

Рентабельність активів перебуває на низькому рівні майже протягом усього періоду, адже індикатор набуває від'ємних значень, що свідчить про загальну збитковість діяльності банків України. Додатне значення показника простежується лише у 2018 році. Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань за останні чотири роки перевищує 90%, перебуваючи в межах оптимального значення, що свідчить про можливість майже повного покриття короткострокових зобов'язань ліквідними активами.

За результатами розрахунку частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи можемо дійти висновку про значне зростання рівня монополізації банківського ринку, адже майже 90% загального обсягу активів належать 5 найбільшим банкам. Рівень проникнення страхування в динаміці зменшується та є вкрай низьким. Значення у 0,98%

нижче критичного, а за такої ситуації страхування не має змогу позитивно впливати на розвиток економіки й не відіграє суттєву роль у соціально-економічних відносинах держави.

Рівень капіталізації лістингових компаній надзвичайно малий (0,28% станом на 2018 рік), а в останні чотири роки є значно меншим за критичне значення (15%). Рівень волатильності індексу ПФТС в останні три роки набуває оптимального значення, а саме 0. Страховий ринок є дещо монополізованим, адже на топ-3 страхові компанії припадає майже 15% страхових премій.

Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП складає 60,94% станом на 2018 рік. Це надзвичайно високе значення, що перетинає критичну позначку. Позитивною є тенденція до зменшення на 20,03 п.п. порівняно з 2016 роком. Валовий зовнішній борг по відношенню до ВВП становить 31,22% (в межах оптимального значення) у 2018 році.

У 2016 році середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку складала всього 9,16%. Загалом можна зазначити, що цей показник перевищує критичне значення у 2018 році. Чіткої динаміки за індексом EMBI + Україна не простежується. Так, у 2014 році індикатор значно збільшився до позначки 1 013,5, проте зростаюча динаміка простежується до 2015 року, а надалі значення показника зменшується. Зменшення за останні чотири роки складає 1 920 п. За останні п'ять років значення індикатору відношення обсягу офіційних міжнародних резервів збільшилось на 28,98 п.п. Проте негативним фактом залишається значне перевищення валового зовнішнього боргу над резервами.

За проаналізований період найбільшого значення показник відношення дефіциту державного бюджету до ВВП мав у 2014 році, складаючи 4,98%, однак з 2015 року спостерігається тенденція до зниження показника, а станом на 2018 рік показник набув значення -1,66% (оптимальне). Дефіцит бюджетних

та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП також не має основної тенденції. З 2015 року показник знову зростає, маючи значення $-2,62\%$. У 2018 році показник набув значення $-0,25\%$.

Також, зафіксована тенденція до збільшення рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет (до $33,28\%$ станом на кінець 2018 року, що є задовільним значенням).

Так, доведено, що відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету має стійку тенденцію до зростання протягом 2014-2016 років, однак з 2017 року показник незначно знизився, становлячи у 2018 році $20,32\%$ (зона критичних значень).

Дослідивши стан валютної безпеки (табл. 2), ми з'ясували, що значення індексу офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США найвищого значення набуло у 2015 році (1,96), коли воно перебувало в зоні критичних значень. З 2016 року індекс пішов на спад, а у 2018 році він набув значення 1,02, однак спостерігається знецінення національної валюти України.

Різниця між форвардним та офіційним курсом гривні за 2014-2018 роки набула найбільшої різниці у 2014 році, становлячи $-454,18$ грн., що пояснюється погіршенням політичної та економічної ситуації в країні. У 2018 році різниця зменшилась, становлячи $-2,17$, що є найменшим значенням за проаналізований період. Зниження валютного курсу можна пояснити тим, що населення в умовах економічних та політичних негараздів схильне змінювати пріоритети щодо вибору активів для збереження заощаджень. Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту у 2015-2017 роках зростали. У 2018 році показник зріс на 0,7 місяців імпорту.

Частка кредитів в іноземній валюті у 2014 році була відносно невисокою та становила 46,31. Деяке покращення, яке спостерігалось у 2015-2016 роках,

було нівельоване зміною валютного курсу. Однак у 2018 році показник становив 42,78%, що демонструє зниження частки валютних кредитів.

Динаміка сальдо купівлі-продажу населенням свідчить про досягнення критичної межі валютних заощаджень. Основні обсяги заощаджень були трансформовані в валюту у 2014 році, однак з 2015 року домогосподарства реалізовували валюту, причиною чого буда недостатність доходів для покриття їх витрат. Рівень доларизації грошової маси виріс до критичного, що зумовило зниження нормованої оцінки цього показника. Головною причиною зростання стала динаміка зміни курсу гривні. Фактично такий самий або менший обсяг доларових депозитів у гривневому вираженні формує більшу частку грошової маси.

У 2014-2018 роках питома вага готівкових коштів у загальному обсязі грошової маси коливалась від 29,57% до 28,46%, тобто майже третина коштів обертається поза банками та не контролюється банківською системою, що відзначає негативну тенденцію. Збільшення частки готівки, яка перебуває поза банками, ускладнює стан розрахунків та кредитний потенціал банків.

У 2018 році показник різниці між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за депозитами становив 6,32 п. п., що свідчить про швидше зростання процентних ставок за кредитами, ніж за депозитами.

Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін мав оптимальне значення лише у 2017 році.

Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам у загальній структурі кредитів, наданих резидентам за проаналізований період, постійно зменшується, однак залишається в межах критичних значень (5-9%).

Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів характеризує наміри банків щодо довгострокових інвестицій.

Оптимальне значення показника має перебувати на рівні 60%. Отже, як ми бачимо, з 2014 року тенденція до зменшення показника.

На основі розрахованих показників фінансової безпеки України за секторами було визначено відповідні значення субіндексів економічної безпеки (табл. 2.2) та значення інтегрального показника фінансової безпеки України (рис. 2.1.).

Аналізуючи отримані дані, зазначаємо, що у 2014 році ситуація погіршується до критичного рівня, що триває до 2016 року, а у 2017-2018 роках субіндекс підвищується до небезпечного рівня.

Таблиця 2.2.

Значення субіндексів економічної безпеки України та її регіонів за секторами за 2014–2018 роки

Сектор економічної безпеки	рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
1. Банківська безпека	0,29	0,19	0,23	0,35	0,38
2. Безпека небанківського фінансового ринку	0,46	0,34	0,32	0,30	0,31
3. Боргова безпека	0,37	0,36	0,51	0,59	0,60
4. Бюджетна безпека	0,47	0,48	0,47	0,61	0,67
5. Валютна безпека	0,26	0,36	0,38	0,40	0,42
6. Грошово-кредитна безпека	0,70	0,46	0,68	0,65	0,59

Безпека небанківського фінансового ринку має небезпечний рівень протягом усього аналізованого періоду. У 2016-2018 роки рівень боргової безпеки є незадовільним відповідно до критеріїв, визначених Методичними рекомендаціями [49].

Бюджетна безпека має незадовільний рівень у 2014 році і далі ситуація змінюється на гірше, а значення сягає небезпечного рівня до 2016 року. В останні два роки аналізованого періоду рівень бюджетної безпеки характеризується як незадовільний.

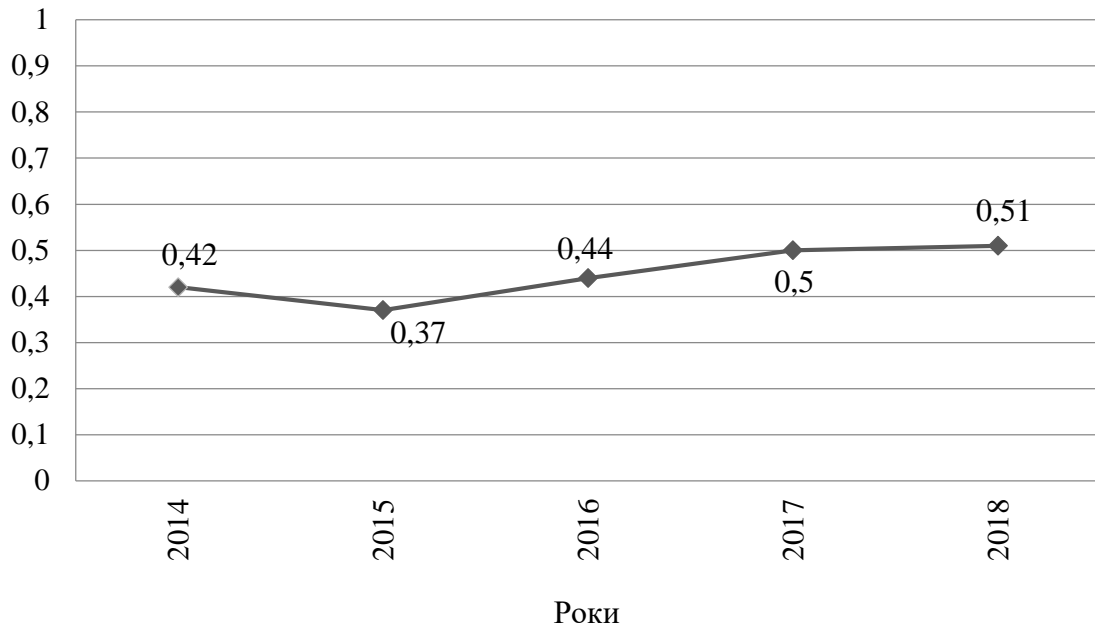

Рис. 2.1. Значення інтегрального показника фінансово-економічної безпеки України за 2014-2018 роки

Валютна безпека у 2014 році досягла критичного рівня за показником субіндексу, після чого у 2015 році він знову підвищився до небезпечного, котрий зберігається до кінця аналізованого періоду.

Грошово-кредитна безпека має небезпечний рівень у 2014 році. Значення субіндексу свідчить про задовільний рівень грошовокредитної безпеки, проте у 2015 році воно значно знижується та характеризує небезпечний рівень. У 2016-2018 роках рівень безпеки за вказаним сектором є незадовільним.

Аналізуючи значення інтегрального показника фінансової безпеки України, можемо зазначити, що протягом 2014-2016 років – небезпечний рівень, котрий дещо підвищується у 2017 році до незадовільного та зберігається на такому рівні до 2018 року.

Розглянемо результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України за 2018 рік за наступними напрямками:

- економічна та соціальна згуртованість;

- економічна ефективність;
- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця;
- фінансова самодостатність;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- розвиток інфраструктури;
- відновлювана енергетика та енергоефективність;
- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- соціальний захист та безпека;
- національне природокористування та якість довкілля.

За результатами оприлюдненого Мінрегіоном моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України за 2018 року, найкращі показники у Харківської, Рівненської, Вінницької, Дніпропетровської областей та місті Києві [23].

Найнижчі показники мають Миколаївська, Одеська, Чернігівська, Донецька та Луганська області (рис.2.2).

Рейтингове оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів було започатковане у 2015 році. На підставі даних статистики областям виставляються оцінки щоквартально за 27 показниками у 6 напрямках та щорічно за 64 показниками у 12 напрямках. Така оцінка – елемент нової системи моніторингу реалізації державної регіональної політики та визначення динаміки змін. Показники рейтингу – індикатор ефективності управлінських рішень на центральному та місцевому рівнях.

Таким чином, результати проведеного аналізу фінансово-економічної безпеки України показують, що зміцнення фінансової безпеки потрібно здійснювати в усіх проаналізованих секторах.

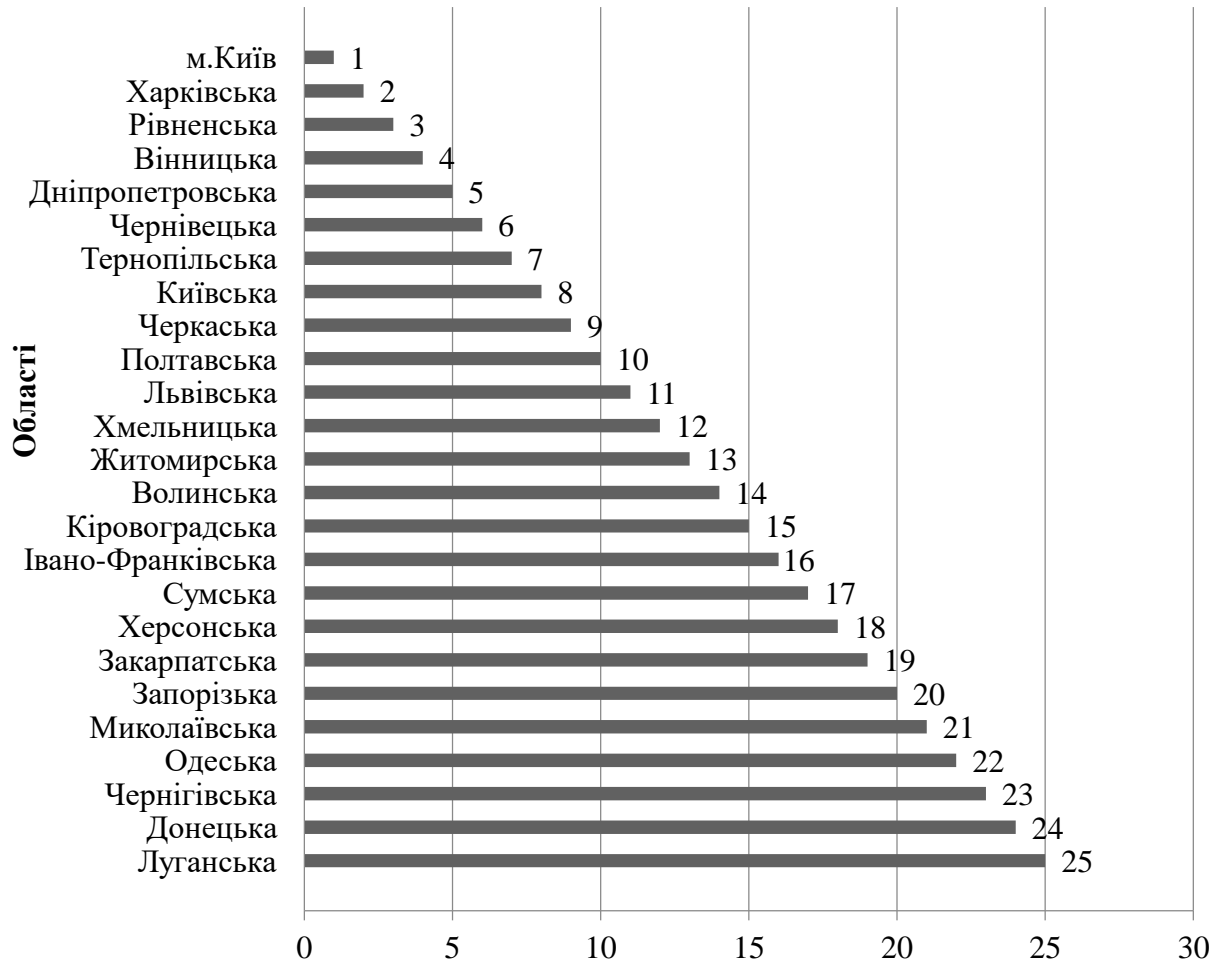

Рис. 2. 2. Загальне місце регіону за всіма напрямками оцінки

Задля забезпечення безпеки банківського сектору необхідно починати зі зміцнення власної капітальної бази банків, відновлення довіри населення для довгострокового залучення коштів, зниження ставок за кредитними ресурсами. Щодо боргової безпеки необхідним є зменшення державного боргу та збільшення рівня міжнародних золотовалютних резервів. У сфері бюджетної безпеки потрібно працювати над зменшенням коштів, які використовуються для обслуговування та погашення державного боргу, а також оптимального

поєднання джерел фінансування бюджетного дефіциту. В Україні задля забезпечення грошово-кредитної безпеки необхідно вирішити проблему недостатності грошової маси в легальному обігу зі скороченням її в тіньовому секторі.

2.2. Оцінка економічного стану та факторів впливу на економічну безпеку регіону (на прикладі Донецької області)

Економічний аналіз показників регіонального розвитку та моніторинг соціально-економічного стану регіонів дозволяє своєчасно виявити проблеми, впровадити механізми їх подолання та розробити напрями розвитку регіонів України на засадах підтримки їх економічної безпеки. Сучасний стан економічного розвитку регіонів України здійснено на напрямками: економічна ефективність, фінансова самодостатність, інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця, розвиток малого і середнього підприємництва.

Згідно офіційних даних на 01.10.2018 рік, загальна кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні становить: АР Крим, 24 області, м. Київ та м. Севастополь, у складі яких нараховується 490 районів, 461 місто (з них 187 – міста спеціального статусу, республіканського, обласного значення), 108 районів у містах, 883 селища міського типу, 28131 сільський населений пункт [14]. У березні 2014 р. українська влада втратила контроль над окупованими Російською Федерацією АР Крим та м. Севастополем, влітку – над частиною Донецької та Луганської областей.

Одним з основних індикаторів стану економіки регіону є показник валового регіонального продукту, який допомагає охопити всі особливості регіональної структури виробництва, а рівень валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу населення дає можливість виділити найбільш продуктивні регіони України.

Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту України за 2004-2019 рр.. мають позитивну тенденцію і наведено на рис. 2.3

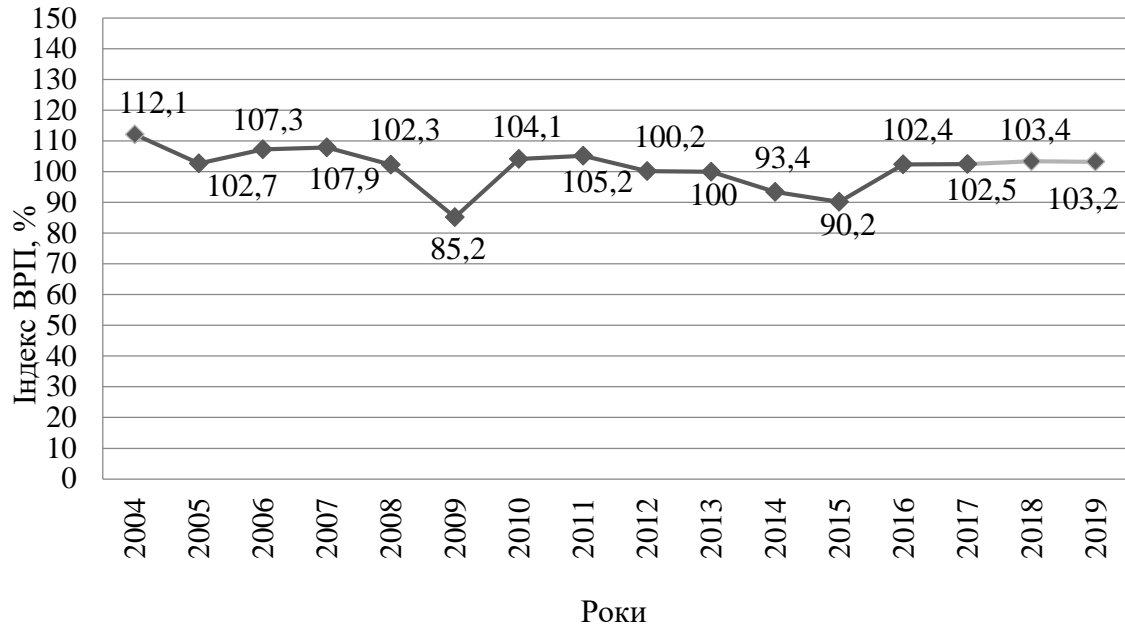

Рис. 2.3. Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту України за 2004-2019 рр.. (у цінах попереднього року, відсотків)

Динаміка валового регіонального продукту України за останні п'ятнадцять років представлена в таблиці 2.3.

Як видно з таблиці 2.3, з 2014 року в цілому по Україні ВРП має позитивну динаміку збільшення показника в фактичних цінах. За підсумками 2018 р. усі регіони України продемонстрували зростання показника валового регіонального продукту, і в середньому по Україні темп зростання показника склав 119,3 %. Традиційним лідером серед інших регіонів за цим показником є місто Київ (833069 млн. грн.). Вищим за середньоукраїнський показник валового регіонального продукту зафіксовано у таких промислово розвинутих регіонах, як Дніпропетровська (369468 млн. грн.), Харківська (233321 грн.), Київська (198160 млн. грн.) та Донецька (192256 млн. грн.) області.

Таблиця 2.3.

Динаміка ВРП України, за регіонами (2014-2018 рр.)

(у фактичних цінах; млн.грн.)

	2014	2015	2016	2017	2018	Частка ВРП у загальному підсумку 2018 р., %	Темп зростання 2018 р., %
Україна	1586915	1988544	2385367	2983882	3560596	100,00	119,3
Автономна Республіка Крим	х	х
Вінницька	43990	59871	74411	92427	111498	3,1	120,6
Волинська	24195	31688	35744	51972	60448	1,7	116,3
Дніпропетровська	176540	215206	244478	313830	369468	10,3	117,7
Донецька	119983	115012	137500	166404	192256	5,4	115,5
Житомирська	29815	38425	47919	61470	77110	2,2	125,4
Закарпатська	24120	28952	32390	43043	52445	1,5	121,8
Запорізька	65968	89061	104323	130377	147076	4,1	112,8
Івано-Франківська	37643	45854	51404	63850	78443	2,2	122,9
Київська	79561	104030	128638	157043	198160	5,6	126,2
Кіровоградська	28758	38447	46021	53031	64436	1,8	121,5
Луганська	31393	23849	31356	30285	35206	1,0	116,2
Львівська	72923	94690	114842	147404	177243	5,0	120,2
Миколаївська	35408	48195	57815	69371	79916	2,2	115,2
Одеська	74934	99761	119800	149530	173241	4,9	120,2
Полтавська	69831	95867	116272	150904	174147	4,9	115,4
Рівненська	28724	35252	39469	48836	56842	1,6	116,4
Сумська	30397	41567	46287	56530	68489	1,9	121,2
Тернопільська	21676	26656	31072	40747	49133	1,4	120,6
Харківська	96596	124843	154871	187454	233321	6,6	124,5
Херсонська	23250	(32215	38743	47868	55161	1,5	115,2
Хмельницька	32162	41088	48859	63882	75646	2,1	118,4
Черкаська	38466	50843	59412	73176	93315	2,6	127,5
Чернівецька	15049	18506	21239	28591	33903	1,0	118,6
Чернігівська	28156	36966	43362	56672	70624	2,0	124,6
м.Київ	357377	451700	559140	699185	833069	23,4	119,1
м.Севастополь	х	

Джерело: Складено авторам на основі [14]

Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту України за 2018 рік у розрахунку на одну особу (у цінах попереднього року, відсотків) наведено на рис. 2.4. Найвищі індекси зафіксовано у Черкаській (109,8%), Кіровоградській (108,1%), Сумській (106,6 %) областях. Найнижчі в Херсонській (100,6%), Донецькій (101,2 %), Запорізькій (101,4%) областях.

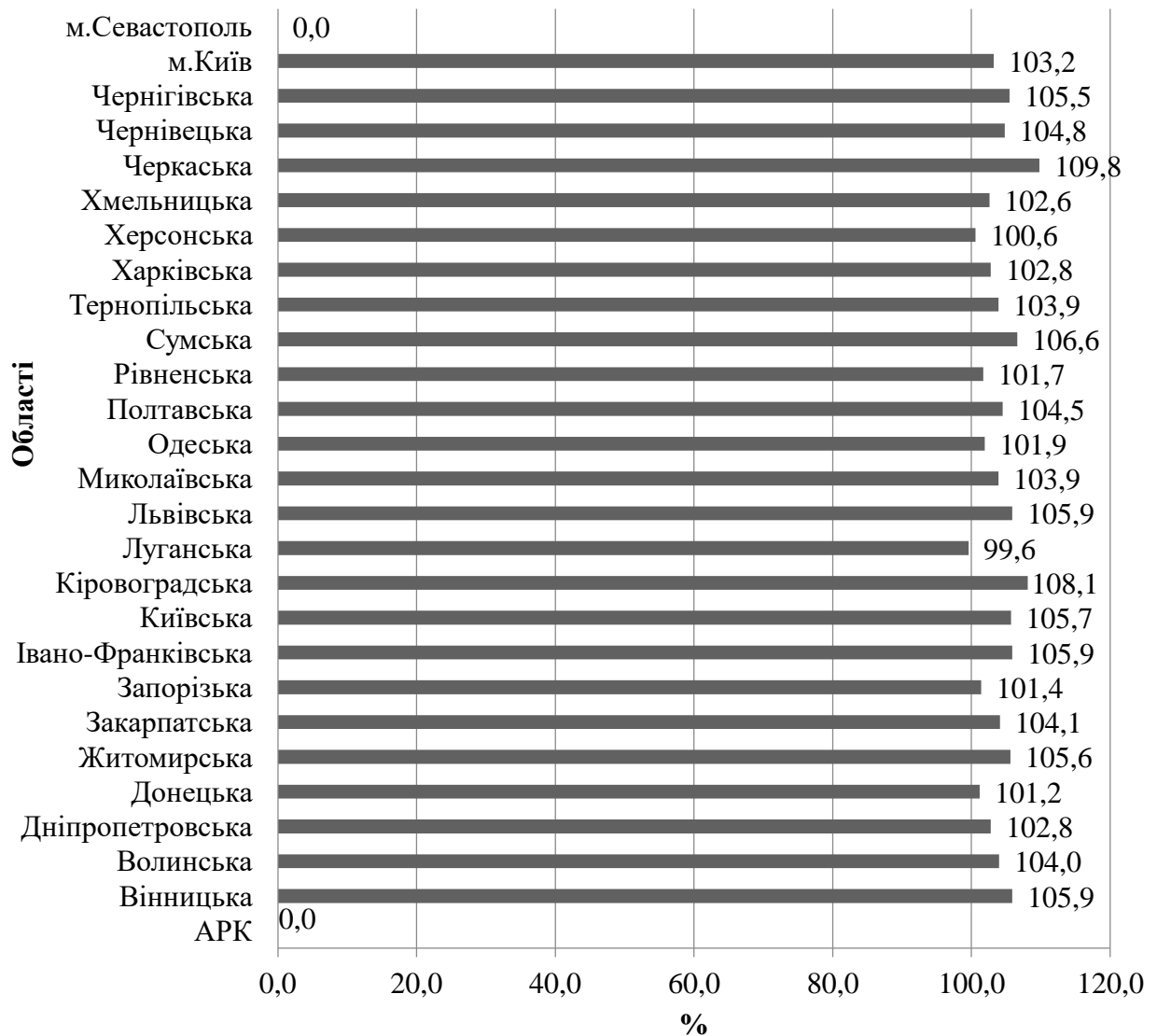

Рис. 2.4 Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту України за 2018 рік у розрахунку на одну особу (у цінах попереднього року, відсотків).

Питання забезпечення сталого розвитку країни та регіонів, зокрема у межах соціально-економічної безпеки, є запорукою стабільності. Одним з вагомих факторів досягнення високого рівня соціально-економічної безпеки

регіону та економічного зростання країни є забезпечення інвестиційної безпеки регіону [64].

Інвестиційна безпека регіону характеризується залученням в економіку регіонів інвестиційних ресурсів, розвиток інновацій та стан зовнішньої торгівлі товарами (експорт). Одним з показних компонентів інвестиційної безпеки виступає показник капітальних інвестицій. Тому для визначення сучасного стану капітальних інвестицій у регіональному аспекті використаємо дані, що представлені Державною статистичною службою України.

Таблиця 2.4.

Капітальні інвестиції за регіонами України за 2015-2019 рр., млн. грн.

	2015	2016	2017	2018	2019	Частка у загальному підсумку 2019 р., %	Темп зростання 2019 р., %
Україна	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9	100	107,8
Вінницька	7373,0	8301,9	11744,1	17626,5	15724,9	2,5	89,2
Волинська	6166,8	6384,2	7041,9	8687,0	12664,0	2,0	145,8
Дніпропетровська	25919,9	33169,0	42908,5	60288,6	66951,1	10,7	111,1
Донецька	8304,3	11902,2	17268,9	26979,4	30594,5	4,9	113,4
Житомирська	4044,4	5573,5	7722,0	8742,3	8466,9	1,3	96,8
Закарпатська	3778,4	4663,0	5623,7	7500,6	9330,3	1,4	124,4
Запорізька	7794,3	11039,7	15879,7	15732,0	14876,7	2,3	94,6
Івано-Франківська	9609,3	7947,6	9707,8	9393,7	9305,5	1,5	99,1
Київська	24359,1	33411,4	34494,5	40713,4	50295,7	8,1	123,5
Кіровоградська	4057,1	6355,3	7320,9	7181,5	7794,3	1,3	108,5
Луганська	2060,1	4122,2	3329,8	3219,3	3357,5	0,6	104,3
Львівська	13386,5	18605,2	24105,9	28995,5	31061,5	5,0	107,1
Миколаївська	5989,9	9730,2	11178,0	10099,2	12549,3	2,0	124,3
Одеська	9983,5	16728,7	22299,7	23787,8	21080,1	3,3	88,6
Полтавська	8337,9	15265,1	15855,6	18636,7	23005,3	3,7	123,4
Рівненська	4334,2	4324,1	6126,8	7228,0	6729,2	1,1	93,1
Сумська	3663,0	5762,6	6947,1	7749,9	7734,2	1,3	99,8
Тернопільська	3827,5	4888,2	7150,6	8375,0	9210,3	1,5	110,0
Харківська	11246,7	16545,9	19361,7	23551,3	22874,6	3,7	97,1
Херсонська	3107,4	4591,3	7362,2	8853,2	12368,3	2,0	139,7
Хмельницька	6809,3	9123,3	10499,9	11274,9	10534,1	1,7	93,4
Черкаська	4485,8	6498,7	8144,2	11110,4	11385,5	1,8	102,5
Чернівецька	2789,2	2668,8	2992,1	3720,6	4096,8	0,7	110,1
Чернігівська	3550,2	5318,5	7351,1	8971,3	8740,5	1,4	97,4
м.Київ	88138,6	106295,5	136044,8	200308,3	213247,8	34,2	106,5

Джерело: Складено авторам на основі [14]

Це дасть можливість зробити висновок про рівень інвестиційної безпеки кожного регіону у розрізі капітальних інвестицій (табл. 2.4).

Таким чином, дані, отримані у табл. 2.4 свідчать про те що, загальна тенденція підвищення обсягу капітальних інвестицій у переважній більшості регіонів позитивна. Найбільше зростання капітальних інвестицій, у порівнянні із попереднім показником відбулось у таких областях, як Волинська (145,8%), Херсонська (139,7%), Закарпатська (124,4%), Київська (123,5 %), Полтавській (123,4%) областях. Зменшення капітальних інвестицій у 2019 році порівняно з 2018 роком відбулося у Вінницькій (89,2%), Житомирській (96,8%), Запорізькій (94,6%), Івано-Франківській (99,1 %), Одеській (88,6%), Рівненській (93,1 %), Сумській (99,8%), Харківській (97,1%), Хмельницькій (93,4%), Чернігівській (97,4%) областях. Донецька область продемонструвала трохи більший за середній по Україні темп зростання (113,4 %) капітальних інвестицій.

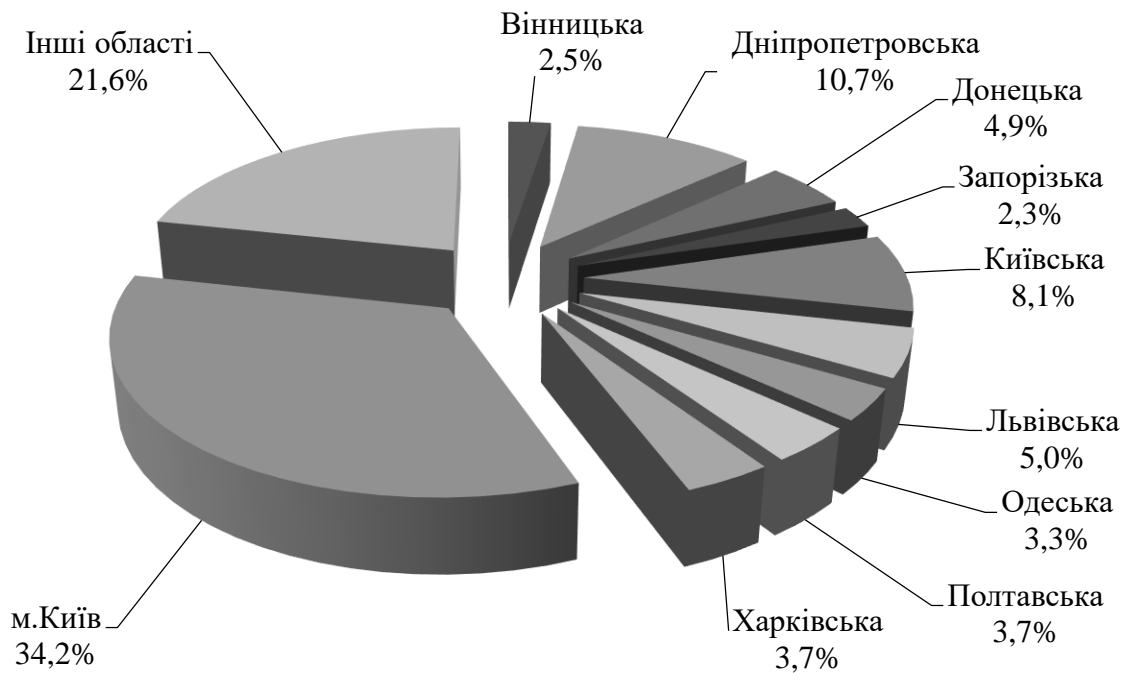

Рис. 2.5. Структура капітальних інвестицій за регіонами України за 2019 рік

Проаналізуємо структуру капітальних інвестицій за регіонами України за 2019 рік (рис. 2.5.).

Таблиця 2.5.

Доходи населення по регіонах України за 2015-2019 рр. (млн.грн.)

	2015	2016	2017	2018	2019	Частка доходів у загальному підсумку 2019 р., %	Темп зростання 2019 р., %
Україна	1772016	2051331	2652082	3248730	3699346	100,00	113,9
Автономна Республіка Крим	x	x
Вінницька	60923	71888	94417	114480	129787	3,5	113,4
Волинська	34064	40792	53204	63810	71537	1,9	112,1
Дніпропетровська	166076	188816	245778	307844	352532	9,5	114,5
Донецька	117471	117735	141340	174771	197830	5,3	113,2
Житомирська	45053	53684	70126	84830	96583	2,6	113,9
Закарпатська	37182	44137	56568	69194	77568	2,1	112,1
Запорізька	81737	96695	122759	147627	166508	4,5	112,8
Івано-Франківська	47152	56418	73474	87479	97919	2,6	111,9
Київська	76150	90505	117755	150606	171660	4,6	114,0
Кіровоградська	35350	41875	54514	63999	71726	1,9	112,1
Луганська	44157	41267	49342	58880	65859	1,8	111,9
Львівська	97740	116285	152256	189077	216966	5,9	114,8
Миколаївська	44275	52390	67558	81581	91709	2,5	112,4
Одеська	101179	118472	153640	193923	221965	6,0	114,5
Полтавська	60610	71926	92768	114656	129922	3,5	113,3
Рівненська	40309	47356	61831	73661	81307	2,2	110,4
Сумська	44311	52551	67287	79848	90518	2,4	113,4
Тернопільська	33851	40277	52196	61731	68968	1,9	111,7
Харківська	116880	135675	175850	216227	246086	6,7	113,8
Херсонська	38233	44268	57144	68064	75701	2,0	111,2
Хмельницька	48653	57367	73520	86821	96886	2,6	111,6
Черкаська	44708	53496	69399	82600	92974	2,5	112,6
Чернівецька	28316	33657	43542	52108	57755	1,6	110,8
Чернігівська	38780	45716	58255	69247	76985	2,1	111,2
м.Київ	288856	338083	447559	555666	652095	17,6	117,4
м.Севастополь	x	x

Джерело: Складено авторам на основі [14]

Найбільшу частку в структурі капітальних інвестицій займає м. Київ (34,2%).

Великий внесок у інвестиційний розвиток України роблять Дніпропетровська область – 10,7%, Київська – 8,1%, Львівська – 5,0%, Донецька – 4,9%, Харківська – 3,7%, Полтавська – 3,7%, Одеська – 3,3%, Вінницька – 2,5%) та Запорізька – 2,3% області.

Стабільне підвищення доходів населення є першорядним підґрунтям економічного зростання економіки регіонів та держави в цілому.

Починаючи з 2014 року і до 2017 року реальний наявний дохід населення України збільшувався з 88,5 % до 110,9 % у % до відповідного періоду попереднього року. У 2018 році цей показник залишився на рівня 2017 року і вже у 2019 році зменшився до 106,5%.

Динаміка доходів населення по регіонах України наведена в таблиці 2.5.

Доходи населення характеризують динаміку окремих блоків економічної системи й відображають стан справ у сфері кінцевого споживання, що дозволяє оцінювати реальний рівень вирішення завдань з підвищення добробуту населення. Наведені показники в табл. 2.5 показують, що найбільші доходи населення за 2015-2019 роки переважно у м. Києві, Дніпропетровській, Харківській, Одеській і Донецькій областях. Середній темп зростання доходів населення по регіонах України у 2019 році порівняно з 2018 роком склав 113,9%. Найбільшим він був у м. Києві (117,4%) та Київській області (114%).

Структура доходів населення за регіонами України представлена на рис. 2.6. Найбільшу долю в структурі доходів населення України за 2019 рік займає м. Київ (652095 млн. грн.; 17,6%). Великі доходи має також населення Дніпропетровської (352532 млн. грн.; 9,5%), Харківської (246086 млн. грн.; 6,7%), Львівської (216966 млн. грн.; 5,9%), Донецької (197830 млн. грн.; 5,3%), Київської (171660 млн. грн.; 4,6%), Запорізької (166508 млн. грн.; 4,5%) та Вінницької (129787 млн. грн.; 3,5%) областей. Найменшу долю доходів в структурі доходів України має населення Волинської, Луганської, Кіровоградської, Тернопільської та Чернівецької областей (менш 2% від загального підсумку).

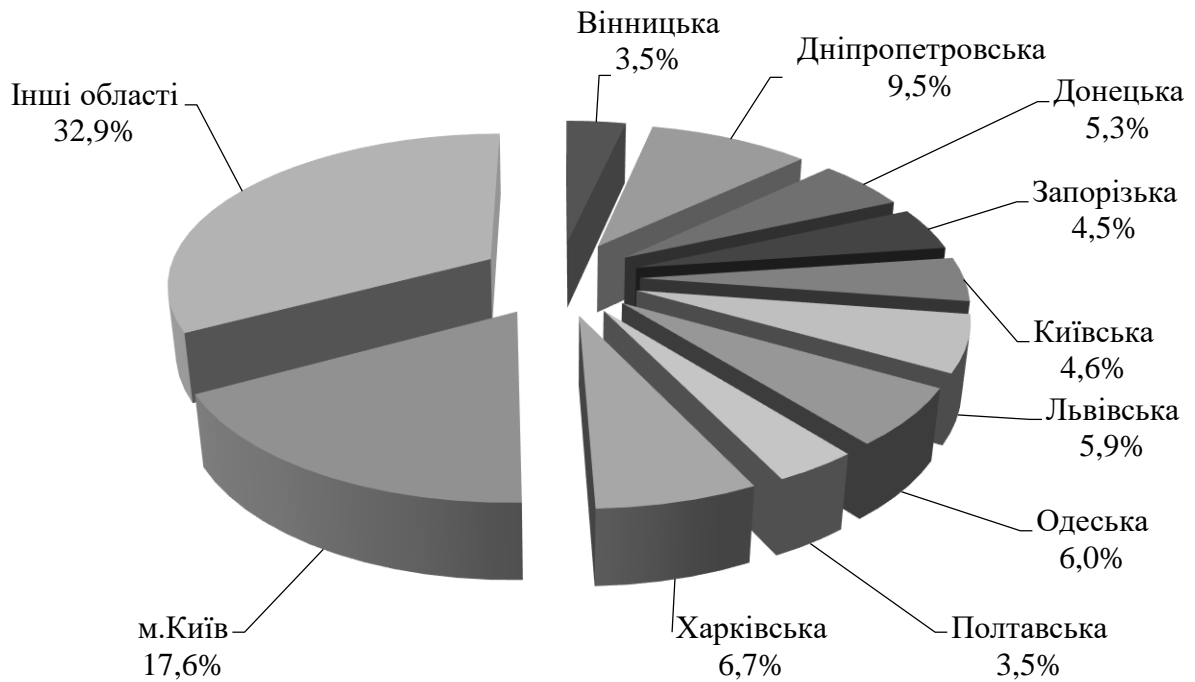

Рис. 2.6. Структура доходів населення по регіонах України за 2019 рік, %

Структура витрат населення за регіонами України представлені в таблиці 2.6.

Наведені показники в табл. 2.5 показують, що найбільші витрати населення за 2015-2019 роки переважно у м. Києві, Київській, Львівській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській областях. Середній темп зростання витрат населення по регіонах України у 2019 році порівняно з 2018 роком склав 118,6%. Найбільшим він був у Луганській, Івано-Франківській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій та Чернівецькій області (більш ніж 120%).

Структура витрат населення за регіонами України представлена на рис. 2.7.

Динаміка витрат населення по регіонах України наведена в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Витрати населення по регіонах України за 2015-2019 рр. (млн.грн.)*

	2015	2016	2017	2018	2019	Частка витрат у загальному підсумку 2019 р., %	Темп зростання 2019 р., %
Україна	1740943	2038740	2621444	3217183	3815511	100,0	118,6
Автономна Республіка Крим	х	х
Вінницька	59478	71565	85875	104683	125432	3,3	119,8
Волинська	40405	45749	53782	65365	76494	2,0	117,0
Дніпропетровська	154424	179697	225791	271658	317005	8,3	116,7
Донецька	74873	85268	102741	116696	134396	3,5	115,2
Житомирська	45869	54892	71365	86724	102487	2,7	118,2
Закарпатська	39856	47061	61882	75368	90351	2,4	119,9
Запорізька	77780	92181	115968	142289	168087	4,4	118,1
Івано-Франківська	51418	60988	69627	83876	100991	2,6	120,4
Київська	87615	100922	147551	179874	209707	5,5	116,6
Кіровоградська	36240	44138	53232	65497	78358	2,1	119,6
Луганська	22942	27847	35486	39277	48296	1,3	123,0
Львівська	98334	118391	161920	200007	238936	6,3	119,5
Миколаївська	45466	54197	64909	78615	91369	2,4	116,2
Одеська	118280	140752	178378	219938	256619	6,7	116,7
Полтавська	56545	66889	88651	109575	128788	3,4	117,5
Рівненська	40141	47146	57180	70651	81924	2,1	116,0
Сумська	39483	47901	60627	74282	87771	2,3	118,2
Тернопільська	34589	41463	49260	60957	73393	1,9	120,4
Харківська	139652	161225	203127	259421	316361	8,3	121,9
Херсонська	41563	49162	62317	75566	92494	2,4	122,4
Хмельницька	44720	54318	73019	89882	108661	2,8	120,9
Черкаська	46780	55925	72818	88896	105042	2,8	118,2
Чернівецька	30190	35738	49642	61722	76299	2,0	123,6
Чернігівська	38209	46324	58681	71864	82520	2,2	114,8
м.Київ	276091	309001	417615	524500	623730	16,3	118,9
м.Севастополь	х	х

Джерело: Складено авторам на основі [14]

Найбільшу долю в структурі витрат населення України за 2019 рік займає м. Київ (623730 млн. грн.; 16,3%). Великі витрати має також населення Дніпропетровської (317005 млн. грн.; 8,3%), Харківської (316361 млн. грн.; 8,3%), Одеської (256619 млн. грн.; 6,7%), Львівської (238936 млн. грн.; 6,3%), Київської (209707 млн. грн.; 5,5%), Запорізької (168087 млн. грн.; 4,4%), Донецької (134396 млн. грн.; 3,5%), Полтавської (128788 млн. грн.; 3,4%) , та Вінницької (125432125432 млн. грн.; 3,3%) областей. Найменшу долю витрат в

структурі витрат України має населення Луганської і Тернопільської областей (менш 2% від загального підсумку).

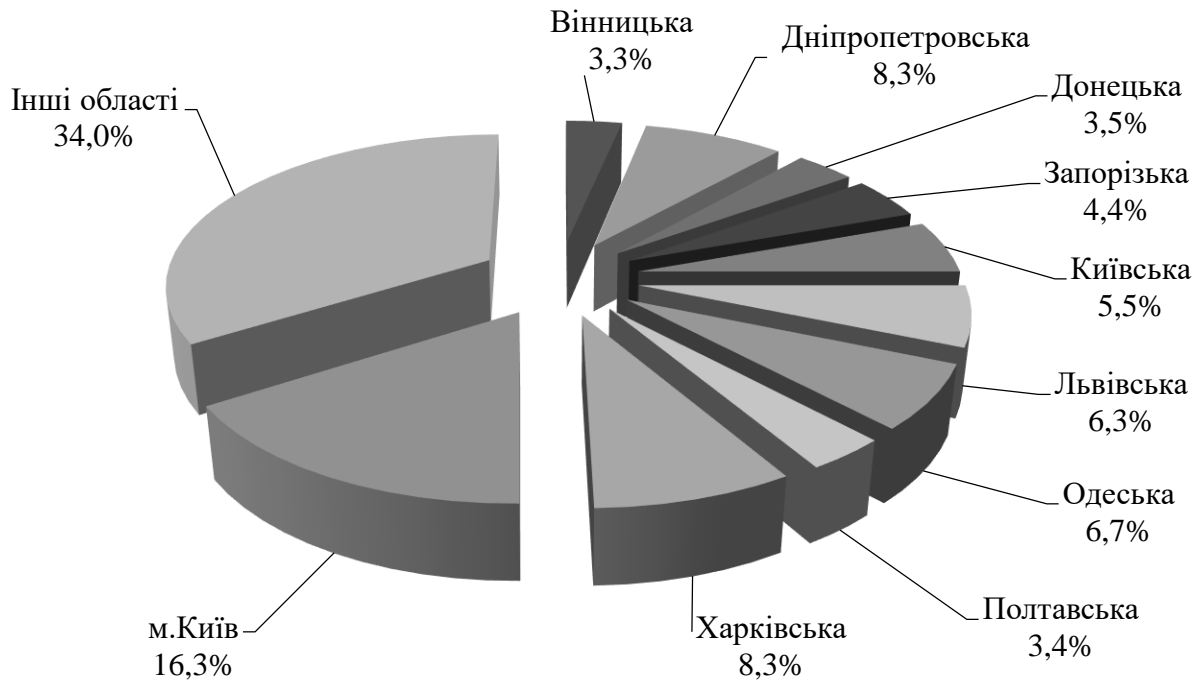

Рис. 2.7. Структура витрат населення по регіонах України за 2019 рік, %

Проаналізуємо показники соціальної компоненти економічної безпеки регіонів України, а саме рівень зайнятості та безробіття населення. Рівень зайнятості та безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) за регіонами України у 2019 році (у % до робочої сили відповідного віку) представлено на рис. 2.8. -2.9.

Найбільший рівень зайнятості населення був у м. Києві, Харківській, Чернігівській, Хмельницькій та Дніпропетровській областях (більш 70%); найменший – у Чернівецькій, Івано-Франківській, Закарпатській, Волинській та Донецькій областях (близько 60 %).

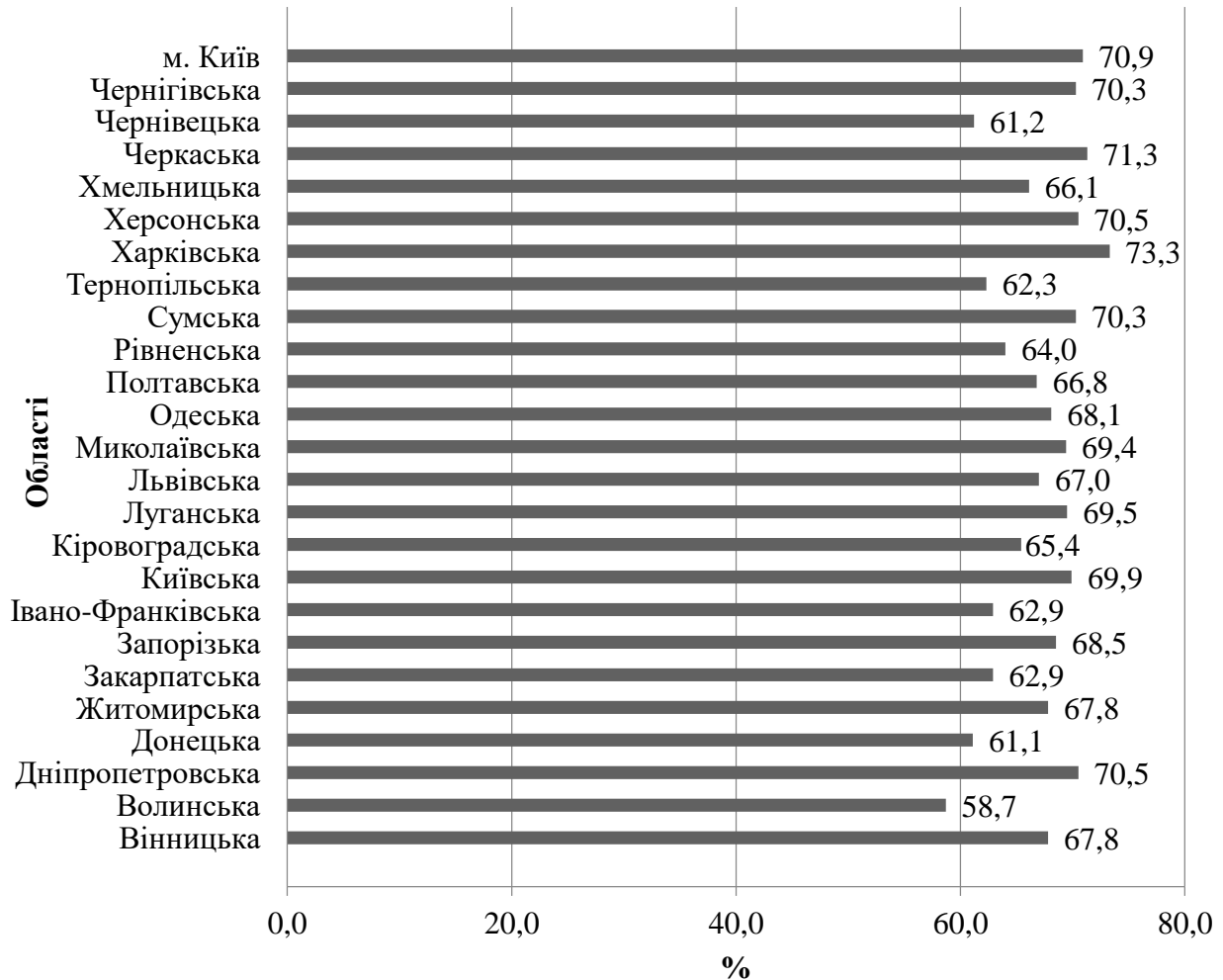

Рис. 2.8. Рівень зайнятості населення працездатного віку за регіонами у 2019 році (у % до всього населення відповідного віку)

Щодо рівня безробіття населення працездатного віку то найбільшим він був у Луганській (14,4 %), Донецькій (14%), Кіровоградській (11,3 %), Полтавській (10,9%), Волинській (10,8%) областях; найменшим – у м. Києві (6,2%), Київській (6%), Одеській (6,1%), Харківській (5,2%) областях.

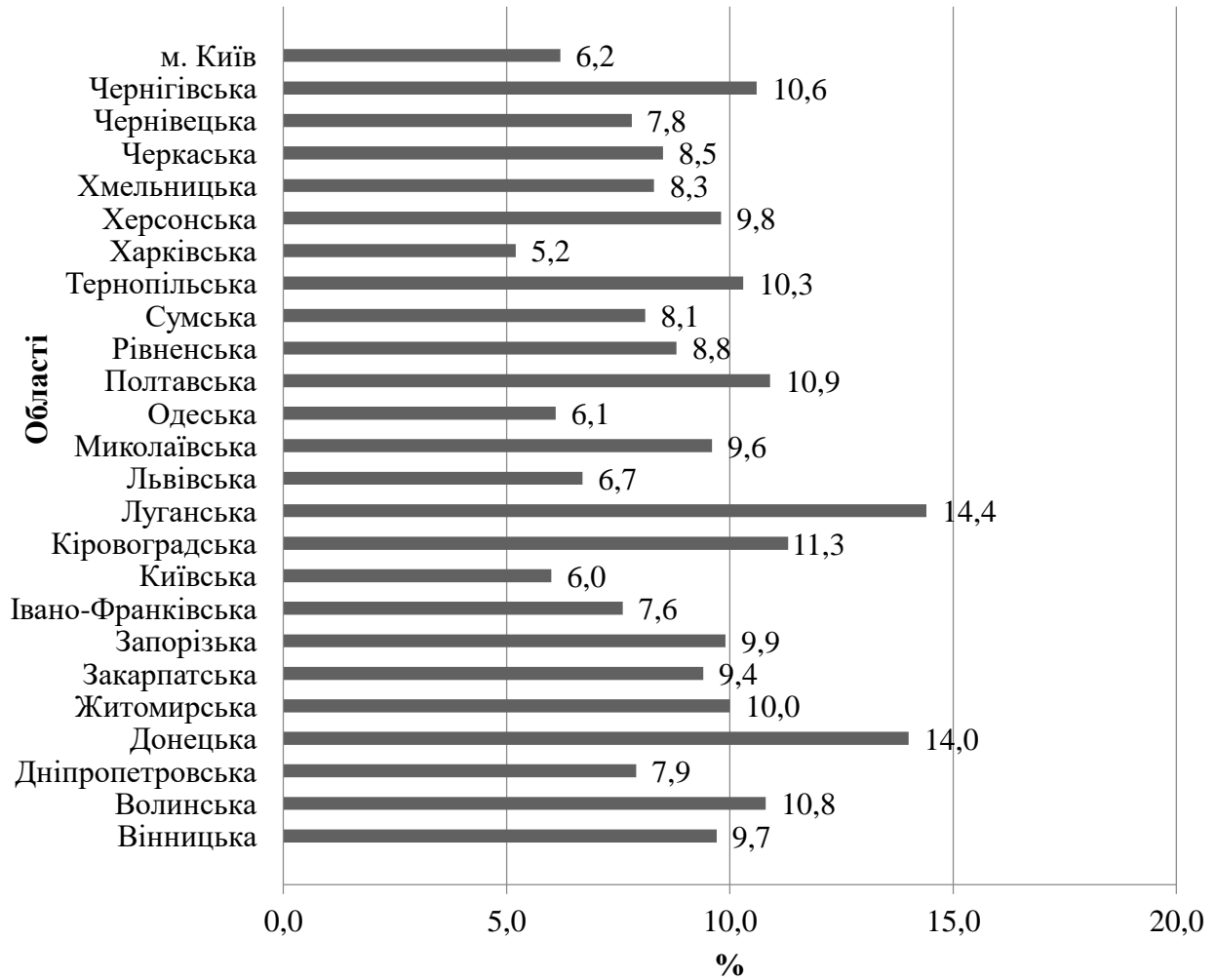

Рис. 2.9. Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) за регіонами у 2019 році (у % до робочої сили відповідного віку)

Аналіз економічного розвитку регіонів України та оцінка стану їх економічної безпеки показують, що існуючі ризики та загрози мають виражений регіональний характер. Вони диференційовані за глибиною політичної та економічної кризи, рівнем безробіття, заборгованості із заробітної плати, соціальних виплат тощо. Вирішенню багатьох проблем

перешкоджають недосконалі і неефективні податкова й бюджетна системи, велика кількість необґрунтованих митних та інших пільг.

Проведена діагностика економічної безпеки регіонів за основними параметрами соціально-економічного розвитку дала змогу визначити що Донецька область це регіон з критичним рівнем економічної безпеки Це свідчить про низьку ефективність реалізації функцій місцевої влади щодо зміцнення економічної безпеки та формування конкурентних переваг економіки регіону, а також посилює необхідність розроблення дієвої політики зміцнення економічної безпеки регіону та його конкурентоспроможності. Саме тому в подальшому дослідженні оцінимо вплив загроз на економічну безпеку регіону та сконцентруємо зусилля на обґрунтуванні інструментарію забезпечення економічної безпеки як системної умови формування конкурентних позицій економіки Донецького регіону.

2.3 Оцінка впливу загроз на економічну безпеку регіону

Донецька область - адміністративно-територіальна одиниця України. Площа - 26 517 км² (4,4 % загальної території України) [23].

Одним з основних індикаторів стану економіки регіону є показник валового регіонального продукту, який допомагає охопити всі особливості регіональної структури виробництва, а рівень валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу населення дає можливість виділити Донецьку область як найбільш продуктивний регіон України за цим індикатором.

Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту Донецької області за 2014-2019 рр.. наведено на рис. 2.10

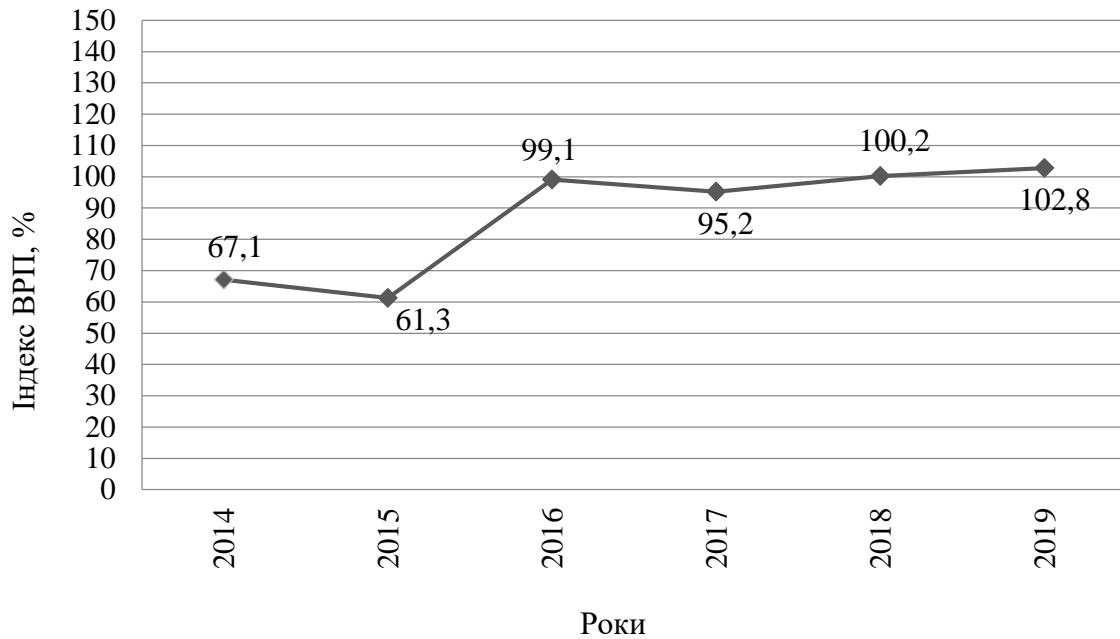

Рис. 2.10. Індеси фізичного обсягу валового регіонального продукту
Донецької області України в 2014–2019 рр.
(у цінах попереднього року, відсотків)

Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту Донецької області у 2014-2015 рр.. був дуже низьким і дорівнював 67,1% та 61,3 % відповідно. Починаючи з 2016 року намітилися позитивні тенденції показника. У 2019 році індекс ВРП Донецької області склав 102,8 % у цінах попереднього року.

Як видно з таблиці 2.7, індеси фізичного обсягу валового регіонального продукту Донецької області також були низькими у 2014-2015 рр.. 67,7% та 61,9% відповідно. У 2018 році цей показник збільшився у порівнянні з 2017 роком на 105,2% і склав 100,2%.

З 2014 року в цілому по Донецькій області ВРП має позитивну динаміку збільшення показника в фактичних цінах. За підсумками 2018 р. Донецький регіон продемонстрував зростання показника валового регіонального продукту у порівнянні з попереднім роком на 115%.

Таблиця 2.7

Показники Валового регіонального продукту Донецької області України в
2014–2018 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	Темп зростання 2018 р., %
Валовий регіональний продукт (млн. грн)	119983	115012	137500	166404	192256	115,5
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн)	27771	26864	32318	39411	45959	116,6
Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (у цінах попереднього року, відсотків)	67,7	61,9	99,8	95,9	101,2	105,5
Частка валового регіонального продукту у загальному підсумку (%)	7,6	5,8	5,8	5,6	5,4	96,4
Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року, відсотків)	67,1	61,3	99,1	95,2	100,2	105,2

Джерело: Складено авторам на основі [13]

Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу за період з 2014-2018 рр.. мав тенденцію до зменшення. Починаючи з 2016 р. по 2018 р. цей показник мав тенденцію до збільшення. У 2018 році у порівнянні з 2017 роком ВРП у розрахунку на одну особу збільшився на 116,6% і склав 45959 грн.

Частка валового регіонального продукту Донецької області у загальному підсумку ВРП України з 2014 по 2018 зменшилася з 7,6% до 5,4% відповідно.

Проаналізуємо показники фінансово-економічної та соціальної компоненти економічної безпеки Донецької області України в 2015-2019 рр. (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Показники фінансово-економічної та соціальної компоненти економічної безпеки Донецької області України в 2015–2019 рр.

	2015	2016	2017	2018	2019	Темп зростання 2019 р., %
Доходи населення (млн. грн)	117471	117735	141340	174771	197830	113,2
Наявний дохід (млн. грн)	91388	89036	106733	141559	162394	114,7
Витрати населення (млн. грн)	74873	85268	102741	116696	134396	115,2
Капітальні інвестиції (млн. грн)	8304,3	11902,2	17268,9	26979,4	30594,5	113,4
Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	55,2	83,7	103,6	117,5	103,4	88,0
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	21346	20927	25278	33840	39141	115,7
Індекси споживчих цін, %	146,9	111,6	115,9	112,3	106,0	94,4
Кількість підприємств, одиниць	11763	10483	10450	9731	10299	105,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств, тис. грн.	325495152,0	341559380,9	397393429,1	457399867,7	431120786,6	94,3
Витрати на оплату праці підприємств, тис. грн.	24732941,8	25355395,2	26801983,8	31099834,1	39133519,3	125,8

Джерело: Складено авторам на основі [13]

Наведені показники в табл. 2.8 показують, що доходи населення Донецької області за 2015-2019 роки зросли з 117471 млн. грн. до 197830 млн. грн. Темп зростання доходів населення у 2019 році порівняно з 2018 роком склав 113,2%.

У 2015-2016 рр.. реальний наявний дохід населення Донецької області був низьким і складав 55,2%; 83,7% відповідного періоду попереднього року. За 2017-2019 рр.. реальний наявний дохід населення підвищився і складав 103,6%; 117,5%; 103,4% відповідно до попереднього періоду.

Наявний дохід у розрахунку на одну особу за період з 2015 до 2019 року

збільшився з 21346 грн. до 39141 грн. Темп зростання показника у 2019 році порівняно з 2018 роком склав 115,7%.

Витрати населення Донецької області за 2015-2019 роки зросли з 74873 млн. грн. до 134396 млн. грн. Темп зростання доходів населення у 2019 році порівняно з 2018 роком склав 115,2%.

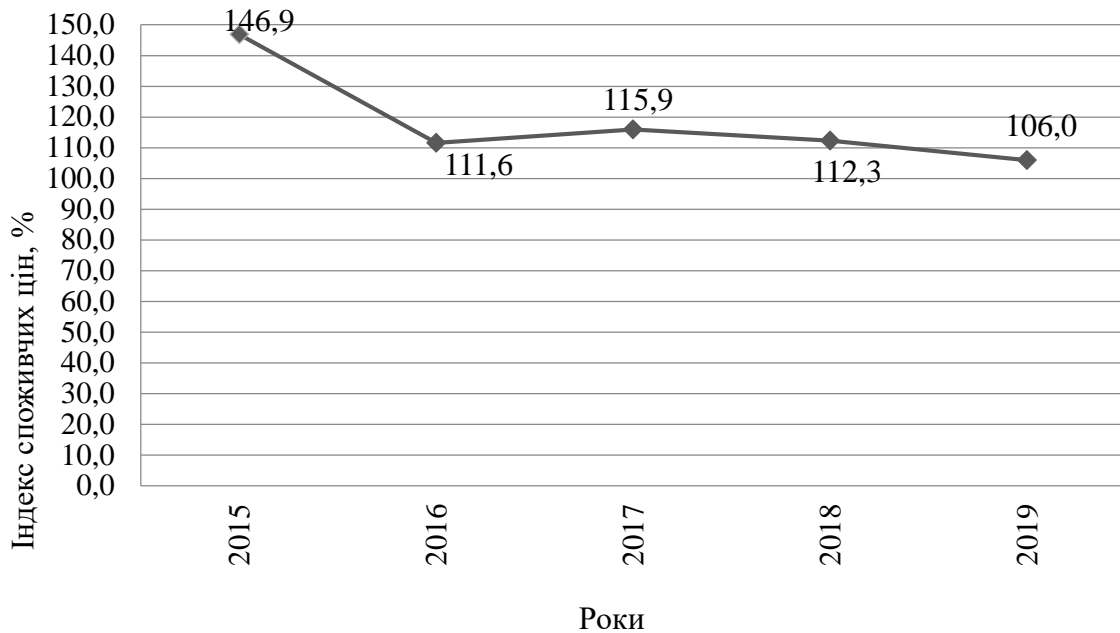

Рис. 2.11. Індеси споживчих цін Донецької області за 2015-2019 рр., %

Індекс споживчих цін Донецької області за 2015-2019 рр.. (рис.2.11) знизився з 146,9 % до 106,0 % відповідно.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств Донецької області за період 2015-2018 рр. збільшився з 325495152,0 млн. грн. до 457399867,7 млн. грн. відповідно. У 2019 році цей показник знизився порівняно з попереднім періодом на 5,7% і склав 431120786,6 млн. грн.

Дані, отримані у табл. 2.8 свідчать про те що, для Донецької області за 2015-2019 рр.. є характерною тенденція підвищення обсягу капітальних інвестицій, за даний період обсяг капітальних інвестицій збільшився з 8304,3 до 30594,5 млн. грн. У 2019 році у порівнянні з 2018 роком цей показник

збільшився на 113,4%.

Кількість підприємств в Донецькій області у 2019 році – 10299 одиниць; витрати на оплату праці підприємств - 39133519,3 тис. грн.

Розглянемо результати моніторингу соціально-економічного розвитку Донецької області за 2018 рік (таблиця 2.9). Лише за напрямками інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця; фінансова самодостатність; доступність та якість послуг у сфері освіти Донецька область займає 2;5;7 місця в Україні. Загальне місце регіону за всіма напрямками оцінки - 24.

Таблиця 2.9

Результати моніторингу соціально-економічного розвитку
Донецької області за 2018 рік

Напрямок	Місце
Економічна та соціальна згуртованість	24
Фінансова самодостатність	5
Розвиток малого та середнього підприємництва	25
Економічна ефективність	24
Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця	2
Ефективність ринку праці	24
Розвиток інфраструктури	22
Відновлювана енергетика та енергоефективність	25
Доступність та якість послуг у сфері освіти	7
Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я	-
Соціальний захист та безпека	22
Раціональне природокористування та якість довкілля	25

Джерело: Складено авторам на основі [23]

До переліку ключових загроз економічній безпеці регіону можна віднести: 1) політична нестабільність; 2) правовий захист (низький рівень правової безпеки); 3) зростання рівня економічних злочинів; 4) руйнування промислового потенціалу; 5) завершений цикл взаємозв'язків групи загроз; 6) погіршення економічної стійкості; 7) погіршення стану природного середовища; 8) погіршення рівня життя; 9) міграція.

Результати проведеного дослідження дозволили зробити низьку висновків: - погіршення рівня життя населення, а саме збільшення частки населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижчими фактичного прожиткового мінімуму зменшує рівень економічної безпеки регіону.

На економічну безпеку регіону роблять вплив зниження політичної стабільності та відсутність насильства / тероризму, охорони та раціонального використання природних ресурсів, втрата ринків збуту, зниження рівня людського розвитку, ефективності державної влади, верховенства права.

Встановлено, що найбільш впливовим ризиком, що загрожує економічній безпеці Донецької області, є зниження конкурентоспроможності регіону за показником індексу людського розвитку, зменшення експорту послуг, зменшення експорту товарів.

Висновки до розділу 2

За результатами оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України за наступними напрямками: економічна та соціальна згуртованість; економічна ефективність; інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця; фінансова самодостатність; розвиток малого та середнього підприємництва; ефективність ринку праці; розвиток інфраструктури; відновлювана енергетика та енергоефективність; доступність та якість послуг у сфері освіти; доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я; соціальний захист та безпека; національне природокористування та якість довкілля - найкращі показники у Харківській, Рівненській, Вінницькій, Дніпропетровській областях та місті Києві. Найнижчі показники мають Миколаївська, Одеська, Чернігівська, Донецька та Луганська області.

Аналіз економічного розвитку регіонів України та оцінка стану їх економічної безпеки показують, що існуючі ризики та загрози мають

виражений регіональний характер. Вони диференційовані за глибиною політичної та економічної кризи, рівнем безробіття, заборгованості із заробітної плати, соціальних виплат тощо. Вирішенню багатьох проблем перешкоджають недосконалі і неефективні податкова й бюджетна системи, велика кількість необґрунтованих митних та інших пільг.

Проведена діагностика економічної безпеки регіонів за основними параметрами соціально-економічного розвитку дала змогу визначити що Донецька область це регіон з критичним рівнем економічної безпеки. Це свідчить про низьку ефективність реалізації функцій місцевої влади щодо зміцнення економічної безпеки та формування конкурентних переваг економіки регіону, а також посилює необхідність розроблення дієвої політики зміцнення економічної безпеки регіону та його конкурентоспроможності. Саме тому в подальшому дослідженні оцінемо вплив загроз на економічну безпеку регіону та сконцентруємо зусилля на обґрунтуванні інструментарію забезпечення економічної безпеки як системної умови формування конкурентних позицій економіки Донецького регіону.

До переліку ключових загроз економічній безпеці Донецької області можна віднести: 1) політична нестабільність; 2) правовий захист (низький рівень правової безпеки); 3) зростання рівня економічних злочинів; 4) руйнування промислового потенціалу; 5) завершений цикл взаємозв'язків групи загроз; 6) погіршення економічної стійкості; 7) погіршення стану природного середовища; 8) погіршення рівня життя; 9) міграція.

Встановлено, що найбільш впливовим ризиком, що загрожує економічній безпеці Донецької області, є зниження конкурентоспроможності регіону за показником індексу людського розвитку, зменшення експорту послуг, зменшення експорту товарів.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1 Підвищення сталості економічного розвитку і забезпечення економічної безпеки регіонів

Регіональна економічна політика не відіграє ролі інтегруючого ядра системи державного регулювання. Забезпечення економічної безпеки регіону комплексне завдання не висвітлене у програмах соціально-економічного розвитку регіону, а лише представлені окремі показники регіонального розвитку.

Окреслимо горизонти соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

Таблиця 3.1.

Основні прогностні макропоказники економічного і соціального розвитку
України на 2021-2023 роки

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік
	(прогноз)		
Валовий внутрішній продукт: номінальний, млрд. гривень	4 505,9	5 089,4	5 689,7
Валовий внутрішній продукт: відсотків до попереднього року	104,6	104,3	104,7
Індекс споживчих цін: грудень до грудня попереднього року, відсотків	107,3	106,2	105,3
Рівень безробіття населення у віці 15—70 років за методологією Міжнародної організації праці, відсотків до робочої сили відповідного віку	9,2	8,5	8
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн. доларів США	-10 416	-13 643	-16 996

Джерело: [41]

Прогноз розроблено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України за участі зацікавлених центральних органів виконавчої влади.

Метою розробки є формування уявлення щодо найбільш вірогідного «рестарту» економіки після поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, траєкторії та характеру переходу до сталого позитивного розвитку у середньостроковій перспективі з урахуванням впливу реформ відповідно до пріоритетів, визначених у стратегічних документах Уряду, зокрема, у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 471, а також Державній програмі стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 № 534.

Прогноз розроблений за основним, найбільш вірогідним сценарієм, який ґрунтується на аналізі розвитку економіки впродовж останніх років, поточній економічній ситуації, що склалася внаслідок форс-мажорних обставин світового масштабу, та її наслідків для України, та припущеннях, які враховують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників у перспективі. В базовому сценарії одним з головних припущень є завершення світової пандемії COVID-19 у 2020 році.

Також, враховуючи значну невизначеність у прогнозах розвитку, в першу чергу, світової економіки та тривалості і повторюваності пандемії COVID-19, у Прогнозі стисло представлено два альтернативних сценарії, які передбачають як більш успішний для більшості економічно розвинених країн шлях подолання наслідків пандемії, так і рецесивний, затяжний, з відповідним впливом на розвиток української економіки. У Прогнозі також визначаються потенційно можливі ризики розвитку, які не враховані в жодному із сценаріїв.

За базовим сценарієм передбачається відновлення позитивного тренду розвитку економіки після значних втрат, спричинених пандемією COVID-19 у світі в 2020 році, та прогнозується:

- зростання ВВП на рівні 4,6% у 2021 році, 4,3% у 2022 році та 4,7% у 2023 році;
- індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) очікується на рівні 107,3% у 2021 році, 106,2% у 2022 році та 105,3% у 2023 році;
- збільшення реальної середньомісячної заробітної плати працівників – на рівні 12,1% у 2021 році, 6,0% у 2022 році та 5,1% у 2023 році;
- рівень безробіття у 2021 році – 9,2%, у 2022 році – 8,5%, у 2023 році – 8,0%;
- зростання експорту товарів і послуг на рівні 2,9% у 2021 році з подальшим нарощуванням темпів зростання до 6,4% у 2022 році та до 8,2% у 2023 році.

При розробці Прогнозу були враховані завдання щодо підвищення мінімальної заробітної плати. Так, середньозважений рівень мінімальної середньозваженої заробітної плати у 2021 року становить 6250 грн., у 2022 році – 6700 грн, у 2023 році – 7176 грн.

Цей документ стане базою для прийняття стратегічних рішень органами влади. Крім того, трирічний прогноз дозволяє сформулювати середньострокові орієнтири для бізнесу та інвесторів, що позитивно відобразиться на поступовому зростанні економіки України.

Прогнозні макропоказники будуть основою під час підготовки проєкту Державного бюджету України на 2021 рік.

Діюча Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток.

Стратегія сталого розвитку України до 2030 року орієнтована на вектори, визначені в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Метою Стратегії є забезпечення високого рівня та якості життя населення України, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь та припинення деградації природних екосистем шляхом впровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку. Досягнення цієї мети відповідає світоглядним цінностям і культурним традиціям українського народу та міжнародним зобов'язанням України [53;59].

Розроблення Стратегії здійснено з урахуванням змін, які відбулися в розвитку регіонів держави за останні роки, що характеризуються: – поступовим підвищенням рівня концентрації економічної активності.

На підставі результатів проведеного дослідження динаміки та прогнозу рівня економічної безпеки регіонів необхідно стверджувати, що впровадження стратегічного управління економічною безпекою регіонів зумовлено наступними факторами:

- існує та поглиблюється диференціація у економічному регіональному розвитку;
- спостерігається низька ефективність реалізації розроблених стратегій регіонального економічного розвитку;
- існує неповне та неефективне використання наявних ресурсів для протистояння зовнішнім загрозам та ризикам.

У свою чергу, стратегічне управління економічною безпекою регіонів дозволить зменшити ступінь диференціації економічного розвитку регіонів; стимулювати розвиток тих регіонів та територій, які з певних об'єктивних причин не можуть працювати в режимі саморозвитку. Планування місцевого

економічного розвитку потребує наполегливої праці, глибокого аналізу, довготривалих інвестицій та залучення до розробки Програми максимальної чисельності населення території. Суб'єкти, які визначаються в єдиній економічній платформі, повинні бути готові розпочати (навіть з деяким ризиком для себе) конкретні проекти, які б виявили тривалий позитивний вплив на підвищення економічної безпеки території. Безпосередніми виконавцями основних завдань, пов'язаних із реалізацією на практиці положень стратегії, є місцеві владні структури, органи місцевого самоврядування, державні установи та організації. Їх діяльність у напрямках, передбачених стратегією, створюватиме умови для заохочення та спрямування дій комерційних підприємств, приватних осіб, громадських та самоврядних організацій згідно з передбаченими стратегією цілями, пріоритетами та завданнями. Таким чином, реалізація стратегії має стати результатом злагоджених загальних зусиль, консолідуючим чинником для всіх конструктивних сил. З огляду на посилення ролі обласних центрів у загальноекономічному розвитку вони і надалі продовжуватимуть значною мірою визначати характер подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в країні. З огляду на це більшість регіонів в своїй стратегії економічного розвитку як стратегічну ціль прописує розвиток сільських територій, що вирішить проблему міграційного руху із сільських населених пунктів та малих міст з обмеженим потенціалом розвитку.

З урахуванням зазначеного реалізація Стратегії дає можливість визначити інтегрований підхід до формування і реалізації державної регіональної політики, який передбачатиме поєднання таких складових частин:

секторальної (галузевої) – підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;

територіальної (просторової) – досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток міжрегіонального співробітництва;

управлінської – застосування єдиних підходів до формування і реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів, оптимізація системи територіальної організації влади.

Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання. Стратегічне бачення регіонального розвитку та країни в цілому полягає в розв'язанні існуючих проблем шляхом використання внутрішніх та зовнішніх можливостей регіонів та територій і є результатом стратегічного спрямування державної регіональної політики. Стратегія економічної безпеки є відносно постійною складовою політики економічної безпеки і передбачає визначення мети і завдань системи забезпечення національної економічної безпеки, напрямів їх вирішення, а також форм і способів застосування відповідних сил і засобів, можливість їх перегрупування, створення необхідних резервів для нейтралізації та локалізації можливих загроз. Керованість та ефективність реалізації стратегії забезпечується завдяки формуванню дієвого інформаційного супроводу, що включає: налагоджену систему збору, узгодження та використання статистичної, аналітичної, нормативної, програмно-планової та прогнозної інформації для прийняття державно-управлінських рішень на регіональному (місцевому) рівні; системний моніторинг широкого кола індикаторів соціально-економічного

розвитку та стану навколишнього середовища; відкритість і прозорість діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зокрема регулярне інформування громадськості про основні проблеми соціально-економічного та культурного розвитку регіону, шляхи їх вирішення і перспективи прийняття оптимальних державно-управлінських рішень; активізацію участі населення та громадських об'єднань регіону в підготовці, обговоренні та вирішенні питань соціально-економічного й культурного розвитку регіону.

Для цього на державному та регіональному рівнях необхідно сформувати програми забезпечення економічної безпеки регіону з урахуванням поточного та прогнозованого стану економічної безпеки регіону та його специфічних характеристик. Окрім того, стратегія забезпечення економічної безпеки регіону має бути прописана в рамках стратегій розвитку регіонів.

У сучасних умовах відбувається трансформація економічної безпеки в соціально-економічну. Така трансформація зумовлена посиленням впливу людського чинника в зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування будь-якої системи. Соціально-економічна безпека особи виступає головним об'єктом системи соціально-економічної безпеки та являє собою стан захищеності її життєво важливих інтересів. Соціально-економічна безпека особи виражається в збереженні найважливіших інтересів індивіда, включеного до соціально-економічних відносин та становить основу його поступального розвитку. При цьому особа виступає не тільки об'єктом, але і реальним суб'єктом соціально-економічних відносин, а це означає, що її безпека відображає як стан, так і спроможність особи у певних умовах реалізовувати природне право на якісний рівень життя».

Узагальнено основні стратегічні цілі регіонів України:

- 1) Забезпечення конкурентоспроможності регіону;

2) Забезпечення високого рівня та якості життя населення (в т.ч. розвиток людського капіталу);

3) Розвиток місцевого самоврядування;

4) Економічний розвиток (в т.ч. розвиток економічного / виробничого потенціалу);

5) Екологічна та енергетична безпека;

6) Розвиток соціальної та туристичної сфери;

7) Розвиток сільських територій.

Забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки на рівні регіону неможливе без здійснення структурної перебудови регіонального управління та контролю ефективності реалізації відповідних регіональних програм. Формування ефективного і прозорого механізму фінансового забезпечення регіонального розвитку потребує врахування специфіки розвитку кожного регіону та прогнозування забезпечення економічної безпеки.

Система розробки стратегії трансформації економічної системи регіону для підвищення рівня його економічної безпеки включає:

1)Визначення принципів, місії та сфер;

2)Моніторинг;

3)Державні цільові програми;

4)Показники ефективності трансформаційних процесів;

5)Етапи реалізації стратегії;

6)Результати.

Етапи реалізації стратегії:

1)Проектно-дослідний;

2)Пілотних проектів;

3)Системних перетворень.

Основні заходи:

– Реалізація пріоритетних програм та проектів;

- Виконання науково-дослідних робіт;
- Трансферт інновацій;
- Підготовка фахівців;
- Вирішення інфраструктурних проблем та збільшення інфраструктурного потенціалу;
- Формування позитивного інвестиційного іміджу;
- Розробка заходів покращення системи залучення інвестиційних ресурсів;
- Збільшення трудового та інтелектуального потенціалу;
- Формування запасу міцності протистояти дестабілізуючим факторам різного виду.

Очікувані результати реалізації стратегії: якісне та кількісне перетворення та покращення основних показників соціально-економічного розвитку регіону; збільшення рівня економічної безпеки регіону.

3.2 Стратегія підвищення рівня економічної безпеки Донецького регіону

Розглянемо Стратегію розвитку Донецької області на період до 2027 року. Стратегія розроблена на виконання Закону України «Про засади державної регіональної політики» [48] відповідно до Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів [50], затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2015 року № 932 (із змінами).

Головними принципами Стратегії визначено дотримання пріоритетності прав і свобод людини, забезпечення інклюзивності та гендерної рівності в системі надання послуг населенню, впровадження підходів сталого та збалансованого розвитку. Розроблення Стратегії здійснено на засадах смарт-

спеціалізації та передбачає інноваційну спрямованість та вузьку спеціалізацію у пріоритетних сферах регіональної економіки.

Стратегічні, оперативні цілі та завдання, визначені в Стратегії, спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Досягнення стратегічного бачення Донеччини забезпечуватиметься шляхом впровадження чотирьох стратегічних напрямів діяльності, які відповідають стратегічним цілям Стратегії.

Таблиця 3.2.

Стратегічні напрями діяльності Донецької області у відповідності цілям

Стратегічна ціль	Стратегічний напрям діяльності
Стратегічна ціль 1.	Оновлена, конкурентоспроможна економіка
Стратегічна ціль 2.	Якість життя та людський розвиток
Стратегічна ціль 3.	Ефективне управління та безпека в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів
Стратегічна ціль 4.	Екологічна безпека та збалансоване природокористування

Визначені стратегічні цілі передбачають систему оперативних цілей та завдань, досягнення яких забезпечує покроковий рух у напрямку впровадження стратегічного бачення Донеччини в реальність.

Запропонована система стратегічних, оперативних цілей та завдань відповідає ключовим принципам Стратегії – пріоритетності прав і свобод людини, інклюзивності та гендерної рівності в системі надання послуг населенню, дотримання підходів сталого та збалансованого розвитку.

На даному етапі дослідження проведемо SWOT-аналіз економічного розвитку та безпеки Донецької області України (табл. 3.3).

Мета аналізу - визначення сильних сторін, можливостей розвитку, слабких сторін та загроз розвитку Донецької області.

Результати SWOT-аналізу стають основою для формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку області на довгострокову перспективу.

Таблиця 3.3.

SWOT-аналіз розвитку Донецької області

S Сильні сторони:	W Слабкі сторони:
<p>S1 Висока концентрація покладів природних корисних копалин</p> <p>S2 Потужний промисловий та енергетичний комплекси з ланцюжками «сировина-виробництво-збут», а також лідерськими позиціями за окремими напрямками виробництва</p> <p>S3 Суттєва ресурсна база для розвитку агропромислового виробництва</p> <p>S4 Наявність промислових майданчиків, логістично привабливих для створення індустріальних та технологічних парків</p> <p>S5 Культурна спадщина та унікальний природний і рекреаційний потенціал, як база для розвитку туризму</p> <p>S6 Високий освітній рівень та інтелектуальний потенціал населення</p> <p>S7 Розгалужена мережа закладів вищої освіти</p> <p>S8 Істотний потенціал для розвитку системи кардіохірургії</p> <p>S9 Потужні традиції підготовки спортивних кадрів</p> <p>S10 Активна молодь, яка готова втілювати ідеї для впровадження змін</p>	<p>W1 Тимчасова окупація частини території регіону</p> <p>W2 Негативні демографічні тенденції з поглибленням гендерного дисбалансу</p> <p>W3 Високий рівень безробіття через диспропорції між попитом та пропозицією робочої сили</p> <p>W4 Брак кваліфікованих кадрів у найбільш затребуваних галузях та сферах</p> <p>W5 Ускладненість транспортно-логістичних зв'язків</p> <p>W6 Структурні деформації існуючої економічної системи</p> <p>W7 Невідповідність наявної наукової, інноваційної та підприємницької інфраструктури сучасним потребам розвитку</p> <p>W8 Негативний імідж регіону на національному та міжнародному рівнях</p> <p>W9 Інформаційна ізольованість та низький рівень обізнаності населення (особливо вздовж лінії розмежування)</p> <p>W10 Значні диспропорції у соціально-економічному розвитку територій</p> <p>W11 Відсутність рівного доступу населення до якісних послуг, у тому числі через недостатній рівень інклюзивності закладів, що їх надають</p> <p>W12 Високий ступінь зносу об'єктів комунальної інфраструктури та житлового фонду</p> <p>W13 Відсутність альтернативного джерела водопостачання для населення та галузей економіки (особливо вздовж лінії розмежування)</p> <p>W14 Відсутність цілісної тривірневої системи надання медичної допомоги</p> <p>W15 Недостатність культурно-дозвілдової, спортивної та туристичної інфраструктури (у тому числі інклюзивної) для забезпечення гармонійного фізичного та духовного розвитку населення</p> <p>W16 Поширеність соціально небезпечних хвороб</p> <p>W17 Недосконалість системи реагування на надзвичайні ситуації</p> <p>W18 Значне забруднення довкілля, у тому числі через істотне техногенне навантаження на нього</p> <p>W19 Слабкість системи забезпечення особистої безпеки жителів, у тому числі в умовах бойових дій</p>

О Можливості:	Т Загрози:
<p>O1 Завершення військового конфлікту</p> <p>O2 Реалізація проектів міжнародних організацій, залучення міжнародної технічної допомоги</p> <p>O3 Успішне впровадження реформи децентралізації та інших загальнодержавних галузевих реформ</p> <p>O4 Диверсифікація ринків збуту через реалізацію положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом</p> <p>O5 Розвиток електронного урядування та цифрової економіки</p> <p>O6 Посилення комунікації «освіта-бізнес», розвиток механізмів дуальної освіти через реалізацію Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти</p> <p>O7 Зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення</p> <p>O8 Нормативне врегулювання передачі закладів професійної (професійно-технічної) освіти до обласної комунальної власності</p> <p>O9 Законодавче врегулювання питань надання інформаційно-бібліотечних послуг населенню в умовах децентралізації</p> <p>O10 Розвиток унікальної регіональної інноваційної системи безпеки</p> <p>O11 Розширення діяльності щодо гуманітарного розмінування</p> <p>O12 Функціонування автоматизованої системи моніторингу довкілля</p> <p>O13 Розбудова системи цивільного захисту в територіальних громадах</p> <p>O14 Формування системного підходу до поводження з відходами в регіоні</p>	<p>T1 Ескалація бойових дій / «заморожування» військового конфлікту збереження ситуації, яка склалася</p> <p>T2 Неконтрольований вплив негативних тенденцій, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях</p> <p>T3 Подальше падіння інвестиційної привабливості регіону</p> <p>T4 Втрата конкурентоспроможності провідних секторів економіки</p> <p>T5 Нестабільність курсу національної валюти та ситуації на зовнішніх ринках</p> <p>T6 Скорочення закордонної фінансової підтримки заходів з відновлення інфраструктури регіону</p> <p>T7 Недофінансування інвестиційних проектів та проектів регіонального розвитку за рахунок бюджетних коштів</p> <p>T8 Подальше падіння престижу професійної освіти</p> <p>T9 Відсутність ефективних механізмів комплексного державного та громадського контролю за дотриманням норм природоохоронного законодавства</p> <p>T10 Несправедливий розподіл коштів екологічного податку між державним та місцевим рівнями</p> <p>T11 Подальше погіршення демографічної ситуації</p> <p>T12 Розташування регіону в зоні ризикованого землеробства</p> <p>T13 Збільшення кількості аварій на об'єктах інфраструктури, обумовлених наростаючим зносом основних фондів та бойовими діями</p> <p>T14 Підвищення соціальної напруженості та зростання недовіри населення до влади</p>

Джерело: Складено авторам на основі [58]

SWOT-аналіз, дозволяє визначити стратегії подальших дій, в основу яких можуть бути покладені наступні чинники: порівняльні переваги, тобто найбільш важливі сильні сторони регіону, які спираються на зовнішні можливості та можуть надати істотний поштовх для розвитку регіону; виклики, тобто використання зовнішніх сприятливих тенденцій для зменшення вразливості регіону та мінімізації негативних наслідків існування його слабких сторін; ризики, тобто врахування найбільш імовірних зовнішніх загроз, які впливають на найбільш слабкі сторони регіону.

Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 році базується на припущеннях щодо трьох можливих сценаріїв розвитку регіону.

Запропоновані сценарії враховують наступні складові внутрішнього та зовнішнього середовища:

- суспільна ситуація навколо збройного конфлікту на території області; впровадження загальнодержавних та галузевих реформ;
- ефективність прийняття та реалізації управлінських рішень на регіональному та локальному рівнях;
- демографічні та соціально-економічні процеси, як індикатор стану регіонального розвитку.

При цьому, в якості базового сценарію обраний другий (реалістичний) сценарій розвитку Донеччини.

Перший сценарій (песимістичний) передбачає загострення бойових дій на території області, що може призвести до зростання кількості людських жертв та випадків руйнування об'єктів інфраструктури, а також збільшення навантаження на довкілля та здоров'я людей. У такому випадку постає ризик виникнення додаткових проблем та викликів, у тому числі щодо неможливості ефективного впровадження загальнодержавних галузевих реформ, а також управлінських рішень, передбачених проєктом Стратегії.

Другий сценарій (реалістичний) – подальший поступовий розвиток ситуації, яка склалася на теперішній час. Цей сценарій передбачає продовження переговорного процесу щодо врегулювання ситуації та реінтеграції території, тимчасово непідконтрольної українській владі, до українського національного простору. При цьому, проведення на території області операції Об'єднаних сил, яка супроводжується періодичними обстрілами вздовж лінії розмежування, може призводити до втрат, пов'язаних з бойовими діями та їх наслідками. За цим сценарієм також передбачається подальше впровадження реформи децентралізації та інших загальнодержавних галузевих реформ. Використання позитивних досягнень від цих реформ сприятиме розбудові мирного життя на підконтрольній

території регіону, у тому числі шляхом призупинення відтоку населення та економічного падіння, досягнення помірного зростання регіональної економіки, забезпечення розбудови найважливіших об'єктів критичної інфраструктури на якісно новому рівні, підвищення якості надання ключових послуг населенню, вирішення екологічних питань та питань безпеки життєдіяльності населення, у тому числі у населених пунктах, наближених до лінії розмежування. Одночасно окупація частини території регіону, а також неконтрольований вплив процесів, що відбуваються на цій території, може призводити до часткового послаблення позитивних досягнень у розвитку Донецької області в економічному, соціальному та екологічному вимірах.

Третій сценарій (оптимістичний) передбачає повне відновлення соціально-економічних зв'язків з тимчасово непідконтрольними територіями, а також поступову їх реінтеграцією в українській державний простір. Прогнозується, що розгортання цих процесів відбуватиметься на фоні максимально ефективного впровадження усіх загальнодержавних галузевих реформ, а також управлінських рішень, що приймаються на регіональному та локальних рівнях. Реалізація цього сценарію, з одного боку, передбачатиме повне припинення бойових дій, стабілізацію суспільно-політичної ситуації, відновлення важливих господарських та соціально-економічних зв'язків, повернення під контроль української влади усієї території Донецької області, її людського та економічного потенціалу. З іншого боку, повернення територій регіону, які тривалий час були непідконтрольні українській владі, обумовить виникнення викликів, пов'язаних з необхідністю повної оцінки економічної, соціальної та екологічної ситуації на цій території, а також вирішення питань щодо її реінтеграції до українського правового, соціально-економічного, політичного та культурного простору з метою відновлення мирного життя населення [58].

Розглянемо інституційне та організаційне забезпечення виконання Стратегії розвитку Донецької області. Є два плани заходів з її реалізації у 2021-2023 та 2024-2027 роках.

Зазначені плани заходів передбачатимуть перелік технічних завдань на проекти регіонального розвитку, які структуровані за програмами регіонального розвитку, спрямованими на реалізацію передбачених Стратегією завдань.

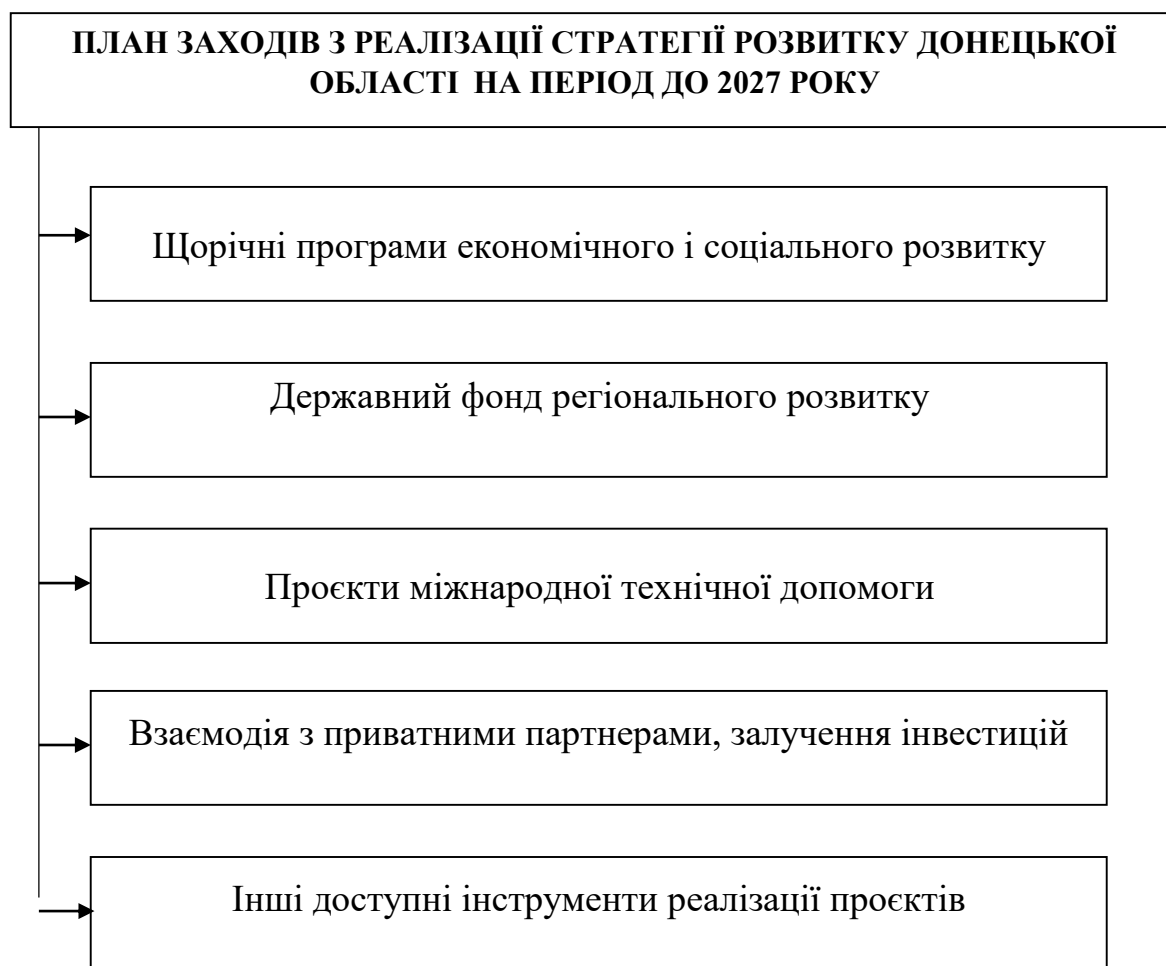

Рис. 3.1. Інституційне та організаційне забезпечення реалізації Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року

Відбір та фінансування проєктів регіонального розвитку під визначені технічні завдання здійснюватиметься в установленому законодавством порядку. Конкретизація проєктів, які будуть відібрані під технічні завдання планів заходів з реалізації Стратегії, здійснюватиметься, в першу чергу, шляхом: формування щорічних програм економічного і соціального розвитку області; проведення конкурсних відборів проєктів і програм, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку; взаємодії з проєктами міжнародної технічної допомоги, приватними партнерами та інвесторами; використання інших доступних інструментів реалізації проєктів регіонального розвитку на конкурсних засадах (зокрема, в рамках Програми підтримки секторальної політики Європейського Союзу тощо).

Реалізація Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року передбачається за рахунок усіх можливих джерел фінансування, не заборонених законодавством, включаючи кошти бюджетів усіх рівнів, міжнародної технічної допомоги, а також приватних партнерів.

Залучення бюджетних коштів здійснюватиметься через використання коштів державного та обласного бюджету, а також бюджетів нижчого рівня з урахуванням конкретних територій реалізації заходів та проєктів, передбачених Стратегією. Ключовими прогнозованими інструментами використання коштів Державного бюджету є: Державний фонд регіонального розвитку; трансферти у вигляді цільових субвенцій з Державного бюджету місцевим бюджетам Донецької області. Обсяги зазначених коштів визначатимуться в установленому законодавством порядку відповідно до законів про Державний бюджет України на відповідний рік. Використання коштів обласного бюджету та бюджетів нижчого рівня (включаючи кошти місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища) здійснюватиметься в межах їх реальної фінансової спроможності. Обсяги

відповідних бюджетних коштів конкретизуватимуться у щорічних програмах економічного і соціального розвитку, а також бюджетах області і відповідних територій. Залучення позабюджетних коштів передбачається з урахуванням укладених меморандумів про співробітництво щодо надання міжнародної технічної допомоги, а також на підставі домовленостей з приватними партнерами (у тому числі з питань залучення інвестицій на реалізацію передбачених Стратегією проєктів). Орієнтовні обсяги фінансування Стратегії визначатимуться планами заходів з її реалізації у 2021-2023 та 2024-2027 роках та конкретизуватимуться у щорічних програмах економічного і соціального розвитку області.

Проведення моніторингу і оцінки результативності реалізації Стратегії здійснюватиметься департаментом економіки облдержадміністрації із залученням відповідальних виконавців Стратегії та громадськості.

3.3 Розвиток складових механізму забезпечення економічної безпеки регіону

Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки розглядається як система організаційних, економічних та правових засобів впливу, які мають на меті своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз економічній безпеці.

Механізм забезпечення економічної безпеки регіону (розділ 1.3), містить елемент регіональної компоненти на підставі застосування: – методів управління (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційно, нормативно-правові); – інструментів управління (технології, програми); – нормативно-правове забезпечення.

Це дозволяє цілеспрямовано впливати на процеси реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки регіонів зокрема та національної економіки в цілому.

Дослідження дозволило визначити найбільш ефективні методи, серед яких виділено:

- економічні,
- адміністративні,
- організаційні,
- соціально-психологічні,
- інформаційні,
- нормативно-правові.

Економічні методи пов'язані з вирішенням завдань щодо запобігання фактичного виникнення потенційних загроз та прогнозування макроекономічної ситуації в розрізі регіонів.

Ця група методів містить методи економічного планування, прогнозування. Адміністративні методи – це заходи держави, які передбачають заборони, дозвіл або примус (укази, розпорядження, ліцензування, встановлення фіксованих цін тощо) [27].

Зазначені методи застосовуються в умовах, коли поточна ситуація вимагає прийняття жорстких адміністративних рішень. Ці методи доцільно застосовувати при розробці та реалізації стратегії трансформації, адже саме тоді виникає найбільша ймовірність перетворення потенційних загроз у небезпеки.

Адміністративні методи розробляються суб'єктами державної політики і є обов'язковими до виконання. Зазначена група методів є досить ефективною, оскільки починають діяти негайно і охоплюють усі суб'єкти, залучені у відповідні економічні процеси.

Організаційні методи передбачають систему організаційних і розпорядчих впливів, спрямованих на досягнення поставленої мети – забезпечення економічної безпеки національної економіки, своєчасне надання розпоряджень.

До групи організаційних методів віднесено такі:

- організаційне нормування – стандарти, організаційно-структурні нормативи (наприклад, концептуальна модель управління системою економічної безпеки регіону тощо); адміністративно-організаційні нормативи;
- організаційне планування містить завдання для досягнення мети забезпечення економічної безпеки національної економіки; якісні показники; забезпечення реалізації управлінської діяльності забезпечення економічної безпеки, план організаційних заходів.
- організаційний інструктаж передбачає консультування та інструктаж фахівців і службовців в системі управління економічною безпекою регіону для надання їм допомоги при усуненні труднощів, що виникають у процесі реалізації управлінських рішень;
- організаційний контроль - це програма виконання рішень і розпоряджень органів управління різного рівня щодо економічної безпеки національної економіки;
- діагностики кризових періодів, індикативні методи.

Методи даної групи тісно пов'язані із групою економічних методів, вимагають регулярного перегляду і коректування, адже зміна ситуації та умови невизначеності економічного середовища не можуть залишатися незмінними протягом тривалого періоду.

Організаційний аспект забезпечення економічної безпеки регіонів України має здійснюватися у відповідності з наступними вимогами:

- чітке розмежування функцій апарату Президента України, Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади;

- визначення завдань державного і місцевого рівнів та відповідне розмежування функцій центральних та регіональних органів при забезпеченні єдності системи виконавчої влади;
- адекватне інформаційне забезпечення функцій управління державою.

Група соціально-психологічних методів представлена сукупністю соціумі, а також на соціальні процеси, які в них відбуваються. Сучасна теорія державного управління шукає нові підходи здійснення ефективного керування та впливу для забезпечення економічного розвитку та безпеки національної економіки.

Інформаційні методи – представляють собою сукупність прийомів донесення інформації, вибору інформації, доступність інформаційних джерел тощо. Сучасному середовищу не бракує інформації, задача суб'єктів управління економічною безпекою регіону направити інформаційні потоки у необхідний напрямок, визначити найбільш ефективні прийоми донесення інформації для всіх учасників системи забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Нормативно-правові методи є результатом реалізації адміністративних методів. Представляють собою сукупність способів впливу на елементи економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому через формування відповідних нормативних та правових документів на різних рівнях управління.

Повноцінним структурним компонентом механізму забезпечення економічної безпеки регіонів України є інструменти – практичні підходи, які використовують суб'єкти державної політики для забезпечення економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому України.

Запропоновано використовувати два інструменти – технології та програми:

застосування інформаційних технологій забезпечує автоматизоване управління збором інформації, яка надходить від різноманітних зовнішніх і внутрішніх джерел, із подальшим її зберіганням й обробкою; основними джерелами інформації про стан та складові економічної безпеки національної економіки України є інтернет ресурси: на державному рівні – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної служби статистики України; на регіональному рівні – офіційні сайти обласних державних адміністрацій та їх відповідних департаментів; на місцевому рівні – сайти місцевих виконавчих комітетів.

прикладні програмні продукти спеціального призначення забезпечують ефективне виконання конкретних завдань, що пов'язані зі статистичною обробкою даних, ранжуванням спеціальної інформації, підтримкою управлінських процесів діагностики загроз, їх впливу, прогнозування рівня економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому тощо.

Забезпечення економічної безпеки національної економіки передбачає обробку великого масиву інформації, проведення багатьох розрахункових операцій, що без застосування спеціальних програмних продуктів неможливу. Наразі постає проблема розробки уніфікованої програми моніторингу та прогнозування рівня економічної безпеки регіонів та удосконалення існуючих програмних продуктів розрахунку економічної безпеки національної економіки шляхом введення модуля регіональної компоненти.

Автоматизація процедури оцінки та прогнозування рівня економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому забезпечить оперативність отримання інформації про рівень економічної безпеки, підвищить ефективність прийняття управлінських рішень економічного розвитку регіонів.

Вагомою складовою механізму забезпечення економічної безпеки національної економіки України є нормативно-правове забезпечення.

Елементами правового забезпечення є: Закони України; Укази Президента; Постанови Верховної Ради; Постанови Кабінету Міністрів; накази міністерств і відомств; статuti вищих навчальних закладів, наукових установ та організацій.

Організаційна робота щодо реалізації діючого законодавства забезпечується такими органами: Міністерство фінансів України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, органи місцевого самоврядування – обласні державні адміністрації, обласні ради, міські ради, інші компетентні органи влади. Нормативне забезпечення містить інструкції, нормативи, норми, положення, методичні вказівки. Доцільно зауважити, що вітчизняна нормативна база з питань оцінки та прогнозування економічної безпеки регіонів та національної економіки через регіональну компоненту є практично несформованою. Потребують законодавчого врегулювання такі невідкладні питання, як: розробка Стратегії формування та забезпечення економічної безпеки регіонів України; оновлення Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [49] із включенням регіональної компоненти, що давно набуло актуальності та продиктоване впровадженням децентралізації управління. Крім того варто зазначити, що правове та нормативне забезпечення механізму забезпечення економічної безпеки регіонів України має бути динамічним, як і сам механізм.

З метою забезпечення ефективності відтворювального процесу в кожному регіоні і країни в цілому, необхідно дотримуватися стратегії забезпечення умов для економічної безпеки, яка відіграє дуже важливу роль в забезпеченні національної безпеки країни.

Державна діяльність із забезпечення економічної безпеки регіонів країни передбачає наступні заходи:

- створення інформаційної бази для об'єктивного і всебічного моніторингу економіки й суспільства та його проведення з метою виявлення і

прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів економічної безпеки;

- розробка комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо попередження і нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, оцінка результатів їх здійснення;
- організація роботи із реалізації комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону являє собою сукупність принципів, форм, методів та інструментів цілеспрямованого управлінського впливу органів державної (або регіональної) влади регіону на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору [27].

Якщо забезпечення державної економічної безпеки з боку держави асоціюється з захистом національних інтересів, то при розгляді економічної безпеки регіону доцільно виділяти регіональні інтереси, які збігаються з державними і мають подвійне значення:

- по-перше, держава створює умови для економічної безпеки;
- по-друге, регіон має свою концепції створення умов для забезпечення економічної безпеки і характерні для неї механізми, методи і інструменти реалізації.

Таким чином, рівень національної безпеки залежить від гармонійного поєднання інтересів держави, регіонів і їх жителів, а своєчасне виділення та забезпечення повного спектра регіональних інтересів гарантує високий рівень економічної безпеки регіону, основними критеріями якої є:

- здатність регіональних органів управління проводити таку економічну політику, яка буде проводитися в рамках загальнодержавної політики і ефективність якої буде залежати від використання всіх видів потенціалу;

- високий ступінь диверсифікації, здатність гнучко і оперативно реагувати на різкі зміни в межах конкретного регіону, як складної соціально-економічної системи;
- можливість самостійно фінансувати заходи щодо ліквідації соціально небезпечних ситуацій в регіоні, пов'язаних з локальними економічними і соціальними загрозами без допомоги з боку держави, якщо це можливо;
- здатність надання допомоги суміжним територіям в межах ресурсів регіону;
- досягнення рівня життя населення регіону не нижче середнього по країні в цілому.

Механізм забезпечення економічної безпеки регіону повинен відповідати наступним вимогам:

- функціонувати в межах існуючого нормативно-правового поля;
- забезпечувати надійний захист національних і регіональних економічних інтересів;
- надавати можливість до прогнозування і своєчасного відвернення загроз та несприятливих процесів в економічній безпеці регіону;
- ефективно функціонувати як у звичайних, так і в надзвичайних ситуаціях;
- мати чітку структуру і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіону сформовані на регіональному рівні з урахуванням специфіки економічної системи та розвитку регіону мають узгоджуватися із стратегією національної безпеки країни щодо забезпечення її економічної компоненти.

Передумовами функціонування механізму є обґрунтування стратегії підвищення економічної безпеки регіонів, виокремлення найважливіших індикаторів економічної безпеки, ідентифікація загроз, здійснення діагностики, автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної

безпеки національної економіки, прогнозування рівня економічної безпеки регіонів.

Для забезпечення економічної безпеки регіону та національної економіки в цілому в умовах децентралізації управління перед регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування стоїть завдання пошуку додаткових інструментів та ресурсів для розвитку міської інфраструктури, системи життєзабезпечення міст та територій, створення умов у підвищенні ефективності та надійності функціонування житлово-комунального господарства.

Інструментом, що може бути використаним для його вирішення, є подальше вдосконалення системи інституційного забезпечення розвитку державно-приватного партнерства, поширення концесії, регіональних кластерів, нових форм транскордонного співробітництва [6].

Для розвитку регіональної економіки та її потенціалу важливо забезпечити розширення та модернізацію власної територіальної інфраструктури, розробити та впровадити стратегії підтримки та сприяння розвитку базових і пріоритетних для його території видів економічної діяльності, сформувати та забезпечити розвиток міжрегіональних, міжсекторальних та міжгалузевих локальних інтегрованих виробничих систем, активізувати підприємницьку діяльність у сфері малого та середнього бізнесу, підвищити ефективність використання науково-технологічного та інтелектуально-кадрового потенціалу шляхом розвитку венчурного бізнесу.

Таким чином, реалізація механізму при розробці та реалізації програм економічного розвитку регіонів забезпечує цілеспрямований управлінський вплив влади на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору забезпечення економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому.

Висновки до розділу 3

Наголошено, що стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання. Стратегічне бачення регіонального розвитку та країни в цілому полягає в розв'язанні існуючих проблем шляхом використання внутрішніх та зовнішніх можливостей регіонів та територій і є результатом стратегічного спрямування державної регіональної політики. Стратегія економічної безпеки є відносно постійною складовою політики економічної безпеки і передбачає визначення мети і завдань системи забезпечення національної економічної безпеки, напрямів їх вирішення, а також форм і способів застосування відповідних сил і засобів, можливість їх перегрупування, створення необхідних резервів для нейтралізації та локалізації можливих загроз.

Доведено, що Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 році базується на припущеннях щодо трьох можливих сценаріїв розвитку регіону. Запропоновані сценарії враховують наступні складові внутрішнього та зовнішнього середовища: суспільна ситуація навколо збройного конфлікту на території області; впровадження загальнодержавних та галузевих реформ; ефективність прийняття та реалізації управлінських рішень на регіональному та локальному рівнях; демографічні та соціально-економічні процеси, як індикатор стану регіонального розвитку. При цьому, в якості базового сценарію обраний подальший поступовий розвиток ситуації, яка склалася на теперішній час (реалістичний сценарій розвитку Донеччини).

Обґрунтовано механізм забезпечення економічної безпеки регіонів України, основними елементами якого є методи (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційні, нормативно-правові), інструменти (технології, програми) управління, нормативно-правове та інституціональне забезпечення (державний та регіональний рівні).

Встановлено доцільність реалізації запропонованого механізму при розробці програм економічного розвитку регіонів, що забезпечить цілеспрямований управлінський вплив влади на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору забезпечення економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних положень щодо трактування поняття економічної безпеки на регіональному рівні дало змогу його уточнити та розглянути як властивість соціально-економічної системи регіону, що відображає здатність забезпечувати його стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність, рівень економічної незалежності в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду, децентралізації управління та забезпечення економічної безпеки національної економіки в цілому. Економічна безпека визначається за системою показників, які дозволяють порівнювати рівень економічної безпеки досліджуваного регіону з іншими регіонами.

Запропоновано модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні з виокремленням таких взаємопов'язаних підсистем: керуючої (суб'єкт управління), керованої (об'єкт управління) та механізму забезпечення економічної безпеки регіону, через який функціонують та взаємодіють керована та керуючі підсистеми економічної безпеки регіону. Такий підхід дозволив підвищити якість, оперативність і достовірність моніторингу параметрів економічної безпеки регіонів, прогнозувати забезпечення економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту.

За результатами оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України за наступними напрямками: економічна та соціальна згуртованість; економічна ефективність; інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця; фінансова самодостатність; розвиток малого та середнього підприємництва; ефективність ринку праці; розвиток інфраструктури; відновлювана енергетика та енергоефективність; доступність та якість послуг у сфері освіти; доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я; соціальний захист та безпека; національне природокористування та

якість довкілля - найкращі показники у Харківській, Рівненській, Вінницькій, Дніпропетровській областях та місті Києві. Найнижчі показники мають Миколаївська, Одеська, Чернігівська, Донецька та Луганська області.

Аналіз економічного розвитку регіонів України та оцінка стану їх економічної безпеки показують, що існуючі ризики та загрози мають виражений регіональний характер. Вони диференційовані за глибиною політичної та економічної кризи, рівнем безробіття, заборгованості із заробітної плати, соціальних виплат тощо. Вирішенню багатьох проблем перешкоджають недосконалі і неефективні податкова й бюджетна системи, велика кількість необґрунтованих митних та інших пільг.

Проведена діагностика економічної безпеки регіонів за основними параметрами соціально-економічного розвитку дала змогу визначити що Донецька область це регіон з критичним рівнем економічної безпеки. Це свідчить про низьку ефективність реалізації функцій місцевої влади щодо зміцнення економічної безпеки та формування конкурентних переваг економіки регіону, а також посилює необхідність розроблення дієвої політики зміцнення економічної безпеки регіону та його конкурентоспроможності. Саме тому в подальшому дослідженні оцінемо вплив загроз на економічну безпеку регіону та сконцентруємо зусилля на обґрунтуванні інструментарію забезпечення економічної безпеки як системної умови формування конкурентних позицій економіки Донецького регіону.

До переліку ключових загроз економічній безпеці Донецької області можна віднести: 1) політична нестабільність; 2) правовий захист (низький рівень правової безпеки); 3) зростання рівня економічних злочинів; 4) руйнування промислового потенціалу; 5) завершений цикл взаємозв'язків групи загроз; 6) погіршення економічної стійкості; 7) погіршення стану природного середовища; 8) погіршення рівня життя; 9) міграція.

Обґрунтовано механізм забезпечення економічної безпеки регіонів України, основними елементами якого є методи (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційні, нормативно-правові), інструменти (технології, програми) управління, нормативно-правове та інституціональне забезпечення (державний та регіональний рівні).

Встановлено доцільність реалізації запропонованого механізму при розробці програм економічного розвитку регіонів, що забезпечить цілеспрямований управлінський вплив влади на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору забезпечення економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров І.О., Половян О.В. Кластеризація територіальних утворень України за рівнем економічної безпеки. *Економічна кібернетика*. 2000. № 5 -6. С. 40-47.
2. Бабець І.Г., Сергієнко С.В. Проблеми методології дослідження сталого розвитку регіону в контексті економічної безпеки. *Економічний вісник університету*. 2014. Випуск № 22/1. С. 121-127.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
4. Барташевська Ю. М. Економічна безпека підприємства: фактори впливу та шляхи забезпечення. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 189–194.
5. Безпека держави: економічна, соціальна, релігійно-духовна : монографія/ за загальною редакцією О.С. Власюка, А.І. Мокія. Львів: Априорі, 2013. 836 с.
6. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 67-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_9_11 (дата звернення: 20.11.2020).
7. Болгар Т.М. Роль фінансової безпеки підприємства в системі антикризового управління. *Ефективна економіка*. 2013. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2013> (дата звернення: 20.11.2020).
8. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 54-57.
9. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. Львів: Арал, 2008. 386 с.
10. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. Праці. К. : НІСД, 2016. 528 с.

11. Герасимчук З. В., Ковальська Л.Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк: «Надстир'я», 2008. 243 с.
12. Гоббс Т. Сочинения: в 2 т./ пер. с англ. В.В. Соколов. М.: Мысль, 1982. Т. 1. 621 с.; 1991. Т. 2. 731 с.
13. Головне управління статистики у Донецькій області: офіційний сайт. URL: <http://www.donetskstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2020).
14. Державна служба статистики України : офіційний веб-портал URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2020).
15. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. Нац. ін-т стратег. досліджень. К. : НІСД, 2010. 288 с.
16. Дикань В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18-25.
17. Діагностика економічної безпеки підприємства. URL: http://pidruchniki.ws/1612081553592/ekonomika/diagnostika_ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriemstva. (дата звернення: 20. 11. 2020).
18. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування/ Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. 312 с.
19. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / А.А.Мазаракі, О.П.Корольчук, Т.М.Мельник та ін.; за заг ред. А.А.Мазаракі. К.: Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2010. 718 с.
20. Економічна безпека України: монографія/ за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової. К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с.

- 21.Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. К. : ВЦ КНТЕУ, 2001. 309 с.
- 22.Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. Актуальні проблеми міжнародних відносин. К.: ВПЦ «Київський ун-т», Ін-т міжнар. відносин. 2001. Вип.26. С. 24-27.
- 23.Зубко Г. Визначено лідерів соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік. Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/viznachenolideriv-soekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2018-rik-gennadij-zubko> (дата звернення: 20.11.2020).
- 24.Іванова Н.С. Дослідження детермінантів стратегічного розвитку галузей України. *Економіка та суспільство*. 2017. – № 9. – С. 14–21. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/37.pdf (дата звернення: 20.11.2020).
- 25.Іванова Н.С. Дослідження економічної безпеки регіонів України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 2 (14). С. 32-36. 254.
- 26.Іванова Н.С. Забезпечення економічної безпеки регіону через систему раннього попередження та реагування загроз. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2017. № 8. С. 50-54.
- 27.Іванова Н.С. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект: дис. ... доктор. економ. наук: 08.00.03. Дніпро, 2018. 544. с. URL: <http://duep.edu/uploads/zahisti-disertatsij-2018/23871.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).
- 28.Іванова Н.С. Технологія прогнозування рівня регіональної економічної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2017. №6. Т.3. С. 134-138.

29. Ковальська Л. Л. Економічна безпека регіону: оцінка та механізми забезпечення. *Економічний форум*. 2014. № 4. С. 89-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_17 (дата звернення: 20.11.2020).
30. Коковський Л. Економічна безпека як об'єкт економіко-географічного дослідження. *Вісник Київського національного університету 390 імені Тараса Шевченка. Географія*. 2013. Вип. 1. С. 12-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_geograf_2013_1_5 (дата звернення: 20.11.2020).
31. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> (дата звернення: 20.11.2020).
32. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін та ін. К. : НІСД, 2015. 58 с.
33. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1779> (дата звернення: 20.11.2020).
34. Лойко В. В. Методичні аспекти регіональної діагностики рівня економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_26 (дата звернення: 20.11.2020).
35. Лойко В. В. Характеристика та основні принципи побудови системи економічної безпеки на регіональному рівні. *Ефективна економіка*. 2013. - № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_63 (дата звернення: 5.10.2020).
36. Луценко І.С. Методичний підхід до оцінювання рівня податкової безпеки України. *Науковий вісник Харківського державного університету*. 2015. Вип. 12. С. 159-163.

37. Мартинюк В. П., Баранецька О. В. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення: монографія. Тернопіль: Крок, 2015. 206 с.
38. Мельник А. Сучасні виклики регіонального розвитку: загрози економічній безпеці. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. Вип. 1. С. 39-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2017_1_5 (дата звернення: 20.11.2020).
39. Мірошниченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 12. С. 8-12.
40. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К.: Вид-во КВІЦ, 1999. 462 с.
41. Основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2021-2023 роки. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: офіційний веб- URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini> (дата звернення: 20.11.2020).
42. Офіційний сайт Енциклопедія сучасної України URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18765 (дата звернення: 20.11.2020).
43. Панченко С.В., Панченко Н.Г., Родченко В.Б.. Застосування методу канонічних кореляцій у дослідженнях взаємозв'язків соціально-економічного розвитку міських комплексів. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 34. С. 411-416.
44. Пермінова С.О. Забезпечення регіонального розвитку як дієвий чинник економічної стабільності в Україні. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2016. №1. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/73058> (дата звернення: 20.11.2020).

45. План заходів з реалізації у 2021-2023 роках Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року URL: https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/strategy/strategiy2027/2019/26.12.2019/Plan_2021-2023.pdf (дата звернення: 20.11.2020).
46. Подмазко О. М. Національна економічна безпека: аналіз основних підходів. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2014. Т. 1, вип. 2. С. 140-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rectpu_2014_1_2_20 (дата звернення: 20.11.2020).
47. Пономаренко В. С., Малярець М. Л. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем : монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. 432 с.
48. Про засади державної регіональної політики: Закону України 156-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 20.11.2020).
49. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 20.11.2020).
50. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2020).
51. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України № 183/98-вр від 05.03.1998. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр> (дата звернення: 20.11.2020).

52. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 20.11.2020).
53. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ президента України №722/2019 від 30.09.2019. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 20.11.2020).
54. Рада національної безпеки і оборони України: офіційний сайт. URL: <https://www.mbo.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2020).
55. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. *Економіка України*. 1993. № 11. С. 15-21.
56. Рекуненко І.І., Бочкарьова Т.О., Кононенко С.В. Оцінка рівня фінансової безпеки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 40. С. 211-216. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/40_2019/40.pdf (дата звернення: 20.11.2020).
57. Сталий розвиток регіонів України / науковий керівник М.З. Згуровський. К.: НТУУ «КПІ», 2009. 197 с.
58. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/doneczka-strategiya-rozvytku-doneczkoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf> (дата звернення: 20.11.2020).
59. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект-2017 URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/57342/mod_resource/content/3/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83.pdf (дата звернення: 20.11.2020).

60. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія. К.: НІПМБ, 2004. 117 с.
61. Ткач В. О. Система економічної безпеки регіону: аналіз та перспективи. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2011_2_42 (дата звернення: 20.11.2020).
62. Ткаченко В.Г, Коваленко Є.В. Економічна безпека регіонів. URL: http://debaty.org.ua/article/decentralization_reform/decentralizatia_publ_ref/200.html (дата звернення: 05.10.2020).
63. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Програмно-цільовий підхід до забезпечення економічної безпеки регіону. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 34-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_3_6 (дата звернення: 20.11.2020).
64. Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія/ А.В Балабаниць, О.І. Гапонюк, М.О. Горбашевська, Л.А. Кислова, В.Я. Омельченко, Л.В. Семкова, В.М. Мацука, К.В. Осипенко, Ф.Л. Перепадя. М., 2020. 223 с.
65. Фімяр С. В. Методичне забезпечення моніторингу економічної безпеки регіонів. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 450-454. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/journal-8/15-stati-8/738-fimyars-s-v> (дата звернення: 20.11.2020).
66. Фінанси: підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
67. Фурсін О. О. Методологія дослідження соціально-орієнтованого управління в контексті економічного прогнозування/ Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 38. С. 94-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2009_38_12 (дата звернення: 20.11.2020).

- 68.Харазішвілі Ю.М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни. *Наука та наукознавство*. 2014. № 4. С. 44-58.
- 69.Чернова Н. Л. Адаптивні моделі оцінки та аналізу економічної безпеки регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.03.02 Харків, 2003. 19 с.
- 70.Швайка Л.А. Державне регулювання економіки. К.: Знання. 2006. 435 с.
- 71.Шуршин В.О. Особливості формування системи економічної безпеки регіону. *Таврійський науковий вісник: збірник наук. праць ХДАУ*. Херсон: Айлант, 2007. Вип. 55. С. 227-231.
- 72.Щекович О. С., Афанасьєва М.Г. Методологічні підходи до оцінки та прогнозування економічної безпеки суб'єктів господарювання на галузевому, міжгалузевому та регіональному рівнях. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2013. Том 14. №1. С. 184-193.
- 73.Buzan B. People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations. *Chapel Hill*. 1983. 273 p.
- 74.Lima Laura. *WorldingBrazil: Intellectuals, Identity and Security*. NY. 2015. P. 179.
- 75.Maul H.W. *Energy, Minerals and Western Security*. Baltimore: Md, Johns Hopkins Univ. Press. 1984. 431 p.